

משרד החינוך התרבות והספורט
המינהל הפדגוגי

האגף לחינוך מיוחד

האגף לתכניות לימודים

לימודי המולדת והחברה הסביבה הקרובה

תכנית לימודים לחינוך המיוחד
לכיתות ג'-ו' המשולבות בבתי הספר הממלכתיים הרגילים
ולכיתות מתאימות בבתי הספר המיוחדים

ירושלים התשנ"ה

מהדורה ראשונה

פיתוח וכתביבה:

עליזה מאיר (ראש הצוות), מפקחת, האגף לחינוך מיוחד

נאוה בר, מורה מדריכה
שולה גבאי, מורה מדריכה
ניצה דקל, מורה מדריכה
נעמי טוכמן, מנהלת ביה"ס "אייל", עכו

ייעוץ מדעי:

בן-ציון דור, המחלקה ללימודי ארץ-ישראל, מכללת "ארנים",
קרית טבעון

הועדה לאישור התכנית:

פרופ' מלכה מרגלית, יו"ר הוועדה, ביה"ס לחינוך אוניברסיטת ת"א
ציפי באב, מרכזת הוועדה, האגף לתכניות לימודים

משה אילן, מנהל האגף לתכניות לימודים
עליזה בן-מנחם, מכללת לוינסקי
חיה יגודה, ועד ההורים המרכזי
אסתר ליפשיץ, מפקחת, האגף לחינוך קדם יסודי
דניאלה מונטל, מפקחת, האגף לחינוך מיוחד
עזרא מיכאל, מנהל האגף לחינוך מיוחד
רחמים מלמד כהן, מפקח, מינהל החינוך הדתי
רות קסל, מנהלת ביה"ס "און", תל אביב
דליה שלומי, האגף לתכניות לימודים

עריכת לשון:

ליאורה הרציג

הבאה לדפוס:

ציפי באב

סדר:

ארט פלוס בע"מ

תודתנו ללבנה כרם, מורה ומדריכת מורים לתנועה בחינוך המיוחד, על עזרתה בתכנון הנושא
הלימודי "מושגי מרחב".

תוכן העניינים

5	הקדמה
9	חלק א' - מבוא / עליזה מאיר
	פרק א': תפרוסת הנושאים הלימודיים
10	א. רצף הנושאים הלימודיים לפי כיתות ומספר שיעורים
11	ב. הבהרות לגבי מבחר הנושאים הלימודיים
	פרק ב': מטרות ויעדים
14	א. מטרת-על של החינוך המיוחד
14	ב. מטרות כלליות של התכנית
14	ג. יעדים ספציפיים
	פרק ג': שיקולים בבחירת תוכני הלימוד
19	א. רלבנטיות לצורכי התלמידים
21	ב. רלבנטיות לצורכי החברה
22	ג. רלבנטיות לצורכי לימוד הגיאוגרפיה
24	ד. התאמת חומר הלימוד מבחינת רמת הקושי והעניין
	פרק ד': שיקולים דידקטיים בארגון תוכני הלימוד
28	א. הדרגתיות
29	ב. כיוון
30	ג. קונצטריות
30	ד. ספירליות
31	ה. שמירת קשר ורצף
32	ו. הימנעות מסטיות מהנושא הראשי
32	ז. אינטגרטיביות בין-תחומית כעיקרון ארגוני

חלק ב' - הנושאים הלימודיים

- א. מושגי המרחב: קדמי-אחורי, צד, מול, כיוון, לפני-מאחור, ימין-שמאל, גבוה-נמוך, קרוב-רחוק (נושא עזר לכיתה ג') 34
- ב. הבית שלי ובתים אחרים (לכיתה ג') 36
- ג. המשפחה שלי ומשפחות אחרות (לכיתה ד') 39
- ד. הכיתה ובית הספר שלנו (לכיתה ד') 41
- ה. ארבע רוחות השמים (נושא עזר לכיתה ה') 45
- ו. השכונה שבית הספר שלנו נמצא בה (לכיתה ה') 47
- ז. היישוב שבית הספר שלנו נמצא בו (לכיתה ו') 50

*

הקדמה

תכנית זו מיועדת לתלמידים הלומדים בכיתות מיוחדות בבתי הספר הממלכתיים הרגילים, או בבתי ספר מיוחדים לתלמידים בעלי צרכים חינוכיים מיוחדים. המכנה המשותף לתלמידים אלה הינו תפקוד קוגניטיבי כללי נמוך מהממוצע, המתבטא בקשיי למידה והמלווה בדרך כלל גם בקשיים שונים בתחום ההסתגלות החברתית.

ההנחה היא, כי למרות מגבלותיהם בתחום הלמידה (בתפיסה, בחשיבה מופשטת, בזכירה, בריכוז ובהנעה ללמידה), תלמידים אלה צריכים ומסוגלים לרכוש מבוחר מצומצם של ידיעות כלליות בסיסיות במספר תחומי-דעת הנלמדים בכל בית ספר יסודי (לשון, חשבון, תנ"ך, טבע, מולדת, גיאוגרפיה והיסטוריה). זאת, על מנת לשפר את סיכוייהם להתמצא ולהשתלב בחברה הרגילה של בני גילם בהווה ובעתיד. ואכן, לאור הנחה זו מוקדש מרבית זמנם בבית הספר ללימוד מקצועות היסוד העיוניים הנ"ל לפי מערכת שבועית קבועה, כמקובל גם במערכת החינוך הרגיל.

עם זאת חשוב לציין, כי תנאי להקניית השכלה כללית בסיסית לתלמידים אלה הוא הוראה המותאמת להם והמתבססת מכל בחינותיה (הגדרת המטרות, תכניות הלימודים, שיטות ההוראה ואמצעיה) על הבנת קשייהם בתחום הלמידה, מחד גיסא, ועל הכרת צרכיהם המיוחדים, מאידך גיסא. מכאן גם הצורך בפיתוח תכניות לימודים מיוחדות עבורם, או בהכנסת שינויים בתכניות לימודים קיימות, המשמשות בחינוך הרגיל.

התכנית המוצעת בזה בנושא "הסביבה הקרובה" (לכיתות ג'-ו') עוסקת בסביבה הפיזית והאנושית הקרובה של התלמידים ובה ליצור תשתית ללימודי המולדת והגיאוגרפיה בשנים הבאות (על ידי הקניית מושגי יסוד בתחומים אלה וקידום המוכנות לקריאת מפה גיאוגרפית-פיזית).

כבסיס וכנקודת מוצא לעיבוד התכנית השתמשנו בתכנית האב להוראת לימודי המולדת והחברה לכיתות החינוך הרגיל. (*), זאת, משום שמטרות-העל החינוכיות שהיא משרתת וכן עקרונותיה המבניים המרכזיים (ראו דיאגרמה, עמ' 7) תקפים גם לגבי תלמידינו, ומשום שהעיסוק בסביבתם הקונקרטיה הקרובה של התלמידים על היבטיה השונים פותח פתח להשגת מטרות חינוכיות נוספות הספציפיות לתלמידינו, שהן בעלות חשיבות רבה לגביהם (ראו "יעדים ספציפיים", עמ' 14-18).

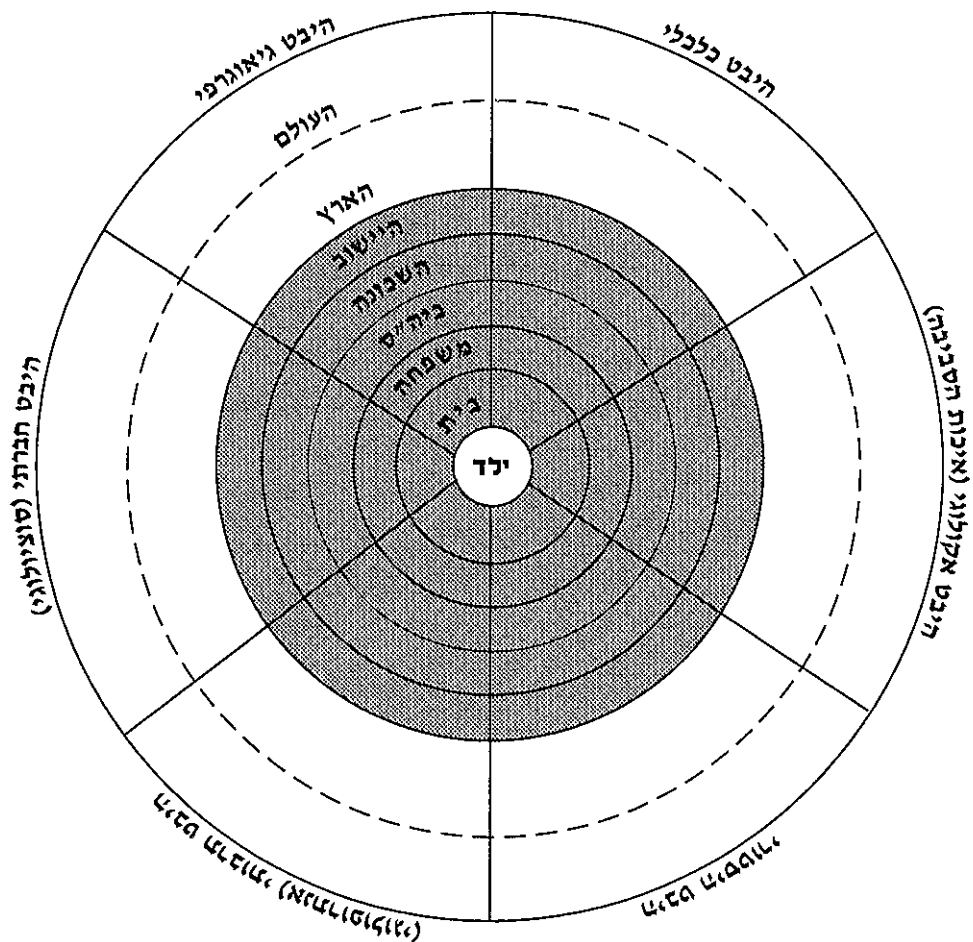
(* "לימודי המולדת והחברה בביה"ס היסודי המ"מ והממ"ד" - תכנית לימודים לכיתות ב'-ד', הוצאת המרכז לתכניות לימודים, משרד החינוך והתרבות, תשל"ט.

גורם נוסף שחזק את ההחלטה להשתמש בתכנית האב של החינוך הרגיל כבסיס לתכנית שלנו הוא השאיפה המתמדת למנוע, ככל האפשר, פערים מיותרים בין תכניות הלימודים של החינוך הרגיל לבין אלו הנהוגות במסגרות החינוך המיוחד. עם זאת, על מנת להתאים את תכנית האב של החינוך הרגיל גם לצורכי תלמידינו, הוכנסו בה שינויים והתאמות בתחומים הבאים: א) בהגדרת המטרות והיעדים; ב) במבחר הנושאים הלימודיים; ג) בעקרונות ובשיקולים שעל פיהם נבחר, אורגן ועובד לפרטיו החומר הלימודי בתכנית.

בתחום הגדרת היעדים החינוכיים מתבטאת ההתאמה לצורכי תלמידינו בהדגשה המיוחדת של יעדים בתחום התפקוד המעשי של התלמידים בחיי היום-יום בסביבתם הקרובה (ראו עמ' 15, סעיף א'). זאת - בשונה מהתכנית של החינוך הרגיל, שאיננה כוללת בין מטרותיה מיומנויות של חיי יום-יום, שלגבי ילדים רגילים הן בגדר מובן מאליו שאינו מצריך לימוד בבית הספר. במבחר הנושאים הלימודיים בתכנית הוכנסו שינויים, המתוארים והמוסברים בפירוט בפרק א' של המבוא (ראו "הבהרות לגבי מבחר הנושאים הלימודיים" עמ' 11). אשר לעקרונות ולשיקולים, שהדריכו אותנו בבחירת תוכני הלימוד, בארגוןם ובעיבודם, להם מוקדשים הפרקים ג' ו-ד' במבוא זה בשלמותם. התאמה נוספת של תכנית האב של החינוך הרגיל לצורכי תלמידינו הייתה דחיית ראשית הוראתה לכיתה ג' (במקום כיתה ב' כמקובל בחינוך הרגיל) ופריסתה על פני ארבע שנות לימוד במקום שלוש שנות לימוד בחינוך הרגיל.

השינויים שצוינו לעיל נעשו, כאמור, משיקולים חינוכיים ודידקטיים, כדי להתאים את תכנית האב של "לימודי המולדת והחברה" הנהוגה בחינוך הרגיל גם לצורכי תלמידינו. עם זאת חשוב להוסיף, כי למרות שהתאמות המטרות והתכנים הלימודיים הינה הכרחית, התאמה זו אינה ערובה בלבדית לכך שהתכנית תשיג את מטרותיה. הצלחת התכנית מותנית במידה מכרעת באופן הפעלתה, כלומר בדרכי ההוראה ואמצעיה. אולם אלה לא יפורטו כאן, היות שהדיון בהם חורג מהמסגרת שנקבעה למסמך זה.

קונצנטריות ואינטגרטיביות בין-תחומית במבנה התכנית(*)

- הסביבה הקרובה (כיתות ג-ו)
- הסביבה הרחוקה (כיתות ז-י"ב)

(*) מבוסס על תכנית הלימודים: "לימודי המולדת והחברה בביה"ס היסודי המ"מ והממ"ד" - תכנית לימודים לכיתות ב-ד', הוצאת המרכז לתכניות לימודים, משרד החינוך והתרבות, תשלי"ט.

חלק א': מבוא

פרק א: תפריט הנושאים הלימודיים

א. רצף הנושאים הלימודיים לפי כיתות ומספר שיעורים

תכנית "הסביבה הקרובה" (לכיתות ג-ו') מורכבת מ-7 נושאים לימודיים שונים, שהיקפם נקבע על סמך ההנחה, כי בכיתות ג-ה' מוקדשים לתחום זה 4 שיעורים בשבוע (כלומר, עד 140 שיעורים בשנת הלימודים כולה), ואילו בכיתה ו' מוקדשים לתחום זה 3 שיעורים בשבוע (כלומר, כ-105 שיעורים בשנת הלימודים כולה). להלן פירוט הנושאים הלימודיים לפי כיתות ומספר שיעורים משוער.

כיתה	מספר שיעורים בשבוע	שם הנושא	סה"כ שיעורים
ג'	4	1. מושגי המרחב: קדמי-אחורי, צד, מול, כיוון, לפניים-מאחור, ימין-שמאל, גבוה-נמוך, קרוב-רחוק (נושא עזר)	45
		2. הבית שלי ובתים אחרים	80
			סה"כ: 125
ד'	4	3. המשפחה שלי ומשפחות אחרות	65
		4. הכיתה ובית הספר שלנו	75
			סה"כ: 140
ה'	4	5. ארבע רוחות השמים (נושא עזר)	40
		6. השכונה שבית הספר שלנו נמצא בה (*)	100
			סה"כ: 140

(*) הואיל ומרבית התלמידים שלנו אינם תושבי אותה השכונה, אין הנושא הלימודי עוסק ב"השכונה שלנו" (כפי שהוא נלמד בכיתות החינוך הרגיל), אלא ב"השכונה שבית הספר שלנו נמצא בה".

כיתה	מספר שיעורים בשבוע	שם הנושא	סה"כ שיעורים
7	3	7. היישוב שבית הספר שלנו נמצא בו(*)	סה"כ: 105

הערות:

א. המורה רשאית לצמצם או להרחיב את מספר השיעורים המוקצבים לנושא לימודי אחד על חשבון נושאים לימודיים אחרים, ובלבד שתעסוק בכלם ותלמדם באותו הרצף שבו הם מובאים בתכנית (משום שכל נושא לימודי מסתמך במידה רבה על ידע ומושגים שהוקנו בנושאים שקדמו לו).

ב. כהכנה ללימוד תכנית זו בכיתות ג-ו', על התלמידים להקדים וללמוד בכיתות א-ב את הנושאים הבאים:

1. "אני וגופי".
2. "מושגי מרחב בסיסיים" (על יד, בתוך, מעל, מתחת, למעלה, למטה, בין).
3. "מושגי זמן ראשוניים" (היום, אתמול, שלשום, מחר, מחרתיים, בוקר, צהריים, ערב, לילה, שבוע); ובכיתות מתקדמות גם את המושגים: חודש, שנה.

ג. כהכנה ללימוד הנושא "היישוב שביה"ס שלנו נמצא בו" (כיתה ו'), על התלמידים להקדים וללמוד בכיתה די או ה, במסגרת לימודי הטבע, את הנושא "עונות השנה".

ד. במערכת השעות הכיתתית מומלץ לכתוב את שם הנושא הלימודי הספציפי שבו הכיתה עוסקת ולא את שם התכנית בכללה.

ב. הבהרות לגבי מבחר הנושאים הלימודיים

מבחר הנושאים הלימודיים הכלולים בתכנית זו נקבע, כאמור, על בסיס ההצעה המובאת בתכנית האב של החינוך הרגיל לאחר שהוכנסו בה השינויים הבאים:

א. בהתחשב בקצב הלמידה האיטי של תלמידינו ובמגבלות הזמן שניתן להקדיש ללימוד התכנית וכן משיקולים דידקטיים ושיקולים של סדרי עדיפויות מבחינה חינוכית כללית - צומצם מספר הנושאים הלימודיים בתכנית זו והועמד על 7, במקום 11 נושאים לימודיים המוצעים לכיתות החינוך הרגיל.

ב. מבין 11 הנושאים הלימודיים המוצעים לכיתות החינוך הרגיל אימצנו רק 4: "הבית", "המשפחה", "השכונה" ו"היישוב" וויתרנו על 7 הנושאים האחרים (שחלקם הושמט כליל וחלקם שולב בהיקף מוצמצם של פרק או שניים בלבד) כדלקמן:

(*) הואיל והתלמידים באים בדרך כלל מיישובים שונים, אין הנושא הלימודי עוסק ב"היישוב שלנו" (כמתכונתו בכיתות החינוך הרגיל), אלא ב"היישוב שבית הספר שלנו נמצא בו".

■ הנושא הלימודי "אדם וחברה" הושמט מתכניתנו (כנושא נפרד), היות שהוא עוסק במושגים ובשאלות יסוד כלליות ברמת הפשטה גבוהה, שאינה תואמת את יכולת התפיסה של תלמידינו. עם זאת, מרבית המושגים ושאלות היסוד הנידונים בנושא זה שולבו בתכניתנו בהקשרים שונים, בצורה וברמה המתאימים לתלמידינו.

■ גם הנושא הלימודי "חיים בחברה אחרת", העוסק במשפחות בעמים שונים הרחוקים מעולמם הקרוב והמוכר של התלמידים, בוטל בתכניתנו כנושא עצמאי, וחלקים ממנו שולבו בהיקף של פרק אחד בלבד במסגרת הנושא "המשפחה שלי ומשפחות אחרות". זאת, על מנת להימנע מסטייה משמעותית מהנושא העיקרי המוקדש למשפחה הפרטית.

■ ההכרה שעיסוק ממושך יחסית בנושא משני עלולה "להשכיח" מתלמידינו את הנושא הראשי ולהקשות על תפיסתו בשלמותו, היא שהניעה אותנו להשמיט מתכנית זו גם את הנושא הלימודי "בטיחות בבית" כנושא רחב ונפרד (כמתכונתו בחינוך הרגיל) ולשלב בהיקף של פרק אחד בלבד במסגרת הנושא הלימודי "הבית שלי ובתים אחרים".

■ הנושא הלימודי "בטיחות מחוץ לבית" הושמט אף הוא מתכניתנו כנושא עצמאי, משום שהוא נלמד בכיתות ב-ג' שלנו במסגרת תכניות מיוחדות ומשום השיקול הדידקטי, שלפיו יש להימנע בהוראה בחינוך המיוחד מסטיות ממושכות יחסית מהנושא הראשי והמרכזי. עם זאת, עקב חיוניותו של נושא הבטיחות מחוץ לבית, הקפדנו לשלב בהיקף של פרק או שניים בהקשרים המתאימים במסגרת נושאים לימודיים אחרים בתכנית, למשל בנושא הלימודי "הבית שלי ובתים אחרים" (בטיחות בדירה), בנושא הלימודי "הכיתה ובית הספר שלנו" (בטיחות בשיעורים ובהפסקות), בנושא "השכונה שבית הספר שלנו נמצא בה" (בטיחות בגן הציבורי, בכבישים, באוטובוס) וכדומה.

■ את הנושא הלימודי "עונות השנה", הנכלל אף הוא בתכנית האב של החינוך הרגיל, יש לפרוס, כידוע, על פני ארבע עונות השנה, דהיינו, על פני שנת לימודים שלמה. אך הואיל ולרשות תכנית "הסביבה הקרובה" עומדת מכסה קצובה של שיעורים, לא היה מנוס מלהשמיט נושא זה מתכנית זו ולהמליץ על הוראתו במסגרת שיעורי הטבע לאורך כל שנת הלימודים בכיתה ד' או בכיתה ה'.

■ הנושא הלימודי "חיים במקום אחר", שמטרתו להפגיש את התלמידים עם סביבה פיזית וחברתית השונה בצביונה הכללי מהסביבה הקונקרטי שבה הם חיים, הושמט מתכניתנו מטעמים של חוסר זמן וסדר עדיפויות. שיקול נוסף לאי-הכללתו

הוא, שבהעדר קשר וזיקה אישית לסביבה הנלמדת ובלא מגע מוחשי ובלתי אמצעי איתה - יתקשו תלמידינו למצוא עניין בנושא, וספק אם יהיו מסוגלים להבינו.

■ הנושא הלימודי "האזור שלנו והמפה הפיזית" הושמט כליל מתכניתנו, משום שהקריאה במפה הפיזית, המבוססת על סימנים גרפיים מופשטים מאד, מהווה משימה כבדה ביותר עבור תלמידינו. עם משימה כזו יוכלו להתמודד, להערכתנו, רק בשלב מאוחר יותר, לאחר תהליך ממושך של פיתוח מוכנות לקריאה במפה. תהליך זה אמור להתבצע במסגרת תכנית זו בכיתות ג', ד', ה', ו'. לפיכך, את לימוד המפה הפיזית כנושא בפני עצמו אנו ממליצים לדחות לכיתה ז'.

ג. כנגד 7 הנושאים הלימודיים הנוכחים לעיל, שהושמטו מתכנית זו, כללנו בה 3 נושאים לימודיים אחרים, שאינם מופיעים בתכנית האב של החינוך הרגיל והם: (1) "מושגי מרחב" (2) "רוחות השמים" (3) "הכיתה וביה"ס שלנו".

שני הראשונים מוקדשים בשלמותם להבהרת מושגי מרחב כלליים, משום חשיבותם המרכזית בלימוד הגיאוגרפיה, בכלל, ובפיתוח כושר ההתמצאות של התלמידים בסביבתם הפיזית הקרובה, בפרט. סיבה נוספת לעיסוק המורחב במושגי מרחב הוא הקושי של תלמידינו בתפיסת מושגים בעלי רמת הפשטה גבוהה כמו מושגי המרחב, קושי המחייב הוראה שיטתית, הדרגתית וממושכת, שאינה ניתנת לביצוע בשיעורים ספורים במסגרת נושא כללי אחר כלשהו (כמו שהדבר נעשה בחינוך הרגיל).

הנושא הנוסף השלישי ששובץ בתכנית "הסביבה הקרובה" עוסק בכיתה וביה"ס. נושא זה מופיע בתכנית האב לחינוך הרגיל בהיקף מצומצם של פרק אחד בלבד, ואילו אנו מצאנו לנכון לעבדו כנושא לימודי עצמאי מהסיבות הבאות: א) ביה"ס תופס מקום מרכזי ביותר (השני בחשיבותו אחרי המשפחה) בחיי התלמידים בגיל זה. ב) גם כשהם בכיתה ד', תלמידינו עדיין לא מכירים את ביה"ס על כל היבטיו, וחלקם אף מתקשים להתמצא בו. ג) מבחינה דידיקטית מהווה נושא ביה"ס על מרכיביו השונים שלב ביניים, המכין את התלמידים למעבר מהנושא הקודם, העוסק בסביבה המצומצמת של הבית והמשפחה, לנושא שיבוא אחריו, העוסק בסביבה הרחבה יחסית של השכונה.

בסיכומו של דבר כוללת תכנית "הסביבה הקרובה" שבעה נושאים לימודיים, מתוכם רק ארבעה ("הבית", "המשפחה", "השכונה", "היישוב") נכללים גם בתכנית האב של לימודי המולדת והחברה לחינוך הרגיל. על ארבעת הנושאים הללו הוספנו, כאמור, שלושה נושאים לימודיים חדשים - שניים מהם מוקדשים בשלמותם להקניית מושגי המרחב, החיוניים ללימוד ההיבט הגיאוגרפי-פיזי של הסביבה. ונושא שלישי עוסק בכיתה וביה"ס, המהווים, כאמור, גורם מרכזי בחיי התלמידים בגיל זה.

פרק ב: מטרות ויעדים

א. מטרת-על של החינוך המיוחד

התכנית המובאת בזה על שבעת הנושאים הלימודיים שבה (ראו פירוט הנושאים הלימודיים, עמ' 10-11) מכוונת להשגת מטרות כלליות ויעדים ספציפיים, הנגזרים ממטרת-העל של החינוך המיוחד שהיא: "פיתוח מרבי של יכולת התלמידים וכשריהם (מבלי להתחשב בדרגת מוגבלותם) תוך כדי ועל ידי הקניית ידע, מיומנויות, הרגלים, ערכים ודפוסי התנהגות חברתית מקובלת, על מנת שיוכלו למרות מגבלותיהם, לתפקד בתחומים המרכזיים של חיי האדם (במשפחה, בקהילה, בלימודים, בעבודה ובחיי חברה) בצורה נורמטיבית, כמצופה מבני גילם בחברה הרגילה".

ב. מטרות כלליות של התכנית

לתכנית "הסביבה הקרובה" שתי מטרות כלליות. הראשונה מתייחסת לסביבה הקונקרטית הקרובה של התלמידים בהווה והשנייה - ללימודי המולדת והגיאוגרפיה של העולם, שבהם יעסקו בעתיד. להלן פירוט שתי מטרות כלליות אלו:

- א. 1. לאפשר לתלמידים להכיר ולהבין את הסביבה הפיזית והאנושית הקרובה על מרכיביה והיבטיה העיקריים.
  2. לפתח את יכולת התמצאותם בה מבחינה פיזית וחברתית ואת תפקודם בתוכה בחיי היום-יום בצורה עצמאית ויעילה, בהתאם לגילם ולמרות מגבלותיהם, תוך שמירת כללי הבטיחות האישית וכללי ההתנהגות החברתית הנורמטיבית.
  3. לטפח בתלמידים תחושת שייכות, מעורבות ומחויבות לגבי סביבתם הפיזית והאנושית הקרובה ולהעמיק את שרשיהם בה (כמטרה בפני עצמה וכמקור ובסיס לתחושת הקשר והשייכות של התלמידים בהתבגרם, למולדת ולעם).
- ב. להניח יסוד ללימודי הגיאוגרפיה בשנים הבאות על ידי פיתוח תפיסת המרחב של התלמידים, על ידי הבהרת מושגים ורעיונות עיקריים בתחום זה, על ידי הקניית מיומנויות למידה ספציפיות ללימוד המקצוע ועל ידי קידום המוכנות לקריאת מפה פיזית.

ג. יעדים ספציפיים

להלן פירוט היעדים הספציפיים בהוראת תכנית זו בתחום התפקוד המעשי בחיי היום-יום, בתחום הקוגניטיבי, בתחום התפקוד החברתי ובתחום הריגושי.

א. יעדים בתחום הידע השימושי (מיומנויות של יום-יום)

1. לאמן את התלמידים במיומנויות הדרושות למילוי חובות ותפקידים שגרתיים בבית, בכיתה ובביה"ס (כגון ניקיון בית המגורים, קניות במרכול, שליחויות עבור המשפחה, השגחה על אחים צעירים, סידור הילקוט לפי מערכת השעות, עטיפת ספרים ומחברות, ביצוע תורנויות שונות בכיתה ובביה"ס וכו').
2. לפתח בתלמידים יכולת התמצאות במרחב ביה"ס, בשכונה וביישוב, יכולת לאתר בהם יעדים לפי צרכיהם ולהגיע ליעדים אלה באופן עצמאי ובביטחון.
3. לערוך לתלמידים היכרות עם השירותים שביה"ס מספק (ספרייה, שירות רפואי, ייעוץ, מזכירות וכו') ועם חלק מהמוסדות והשירותים הציבוריים הקיימים בשכונה וביישוב (שירותי טלפון ותחבורה, משטרה, תחנת מד"א, מכבי אש, גן ציבורי ומרכול), להבהיר להם את מטרתם ואופן תפקודם של שירותים אלה ואת אופן השימוש בהם בעת הצורך.
4. לשנן עם התלמידים את כללי הזהירות והבטיחות בבית, בחצר, בכיתה, בביה"ס, בדרכים ובמקומות ציבוריים בשכונה וביישוב ולתרגל עמם את יישום הכללים הלכה למעשה.
5. ללמד את התלמידים איך יזעיקו עזרה, אם ייקלעו מחוץ לביתם למצב קשה ובלתי צפוי (כגון תקיפה, פציעה, תעייה בדרך, אבדן חפצים, אבדן כסף וכו').

הערה:

פירוט נוסף של היעדים הספציפיים בתחום מיומנויות היום-יום, ראו ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה" במבוא לכל נושא לימודי בנפרד.

ב. יעדים בתחום הידע הכללי וההבנה

1. להקנות לתלמידים מבחר של ידיעות כלליות-בסיסיות (עובדות ותופעות) על סביבתם הפיזית והאנושית הקרובה על מסגרותיה השונות (הבית, המשפחה, הכיתה, ביה"ס, השכונה, היישוב) משישה היבטים של תחומי הדעת, המשתלבים אינטגרטיבית בתכנית זו: היבט גיאוגרפי-פיזי, היבט חברתי-סוציולוגי, היבט כלכלי, היבט תרבותי-אנתרופולוגי, היבט היסטורי והיבט של איכות הסביבה (מבלי לנקוב בכיתה בשמות ההיבטים הנוכחים לעיל).
2. להעשיר את אוצר מילות היסוד, המשמשות את התלמידים בחיי היום-יום.

3. להקנות לתלמידים, בהתאם לכושר התפיסה שלהם, מבחר מצומצם של מושגי יסוד בשישה תחומי הדעת הנזכרים לעיל (מושגים גיאוגרפיים, כגון כיוון, גובה, מרחק, אקלים, תושבים, צפיפות, מישור, גבעה, הר, חוף, מפרץ וכו'); מושגים מתחום הסוציולוגיה, כגון תפקיד, חובות, זכויות, חוקים וכללים, מוסד ציבורי; מושגים מתחום הכלכלה, כגון עבודה, שכר, מקצוע, הכנסה, הוצאה, חיסכון, בית חרושת, בית מסחר; מושגים מתחום האנתרופולוגיה, כגון דת, עדה, מנהג, ריקודי עם, סיפורי עם; מושגים מתחום האקולוגיה, כגון סביבה, פסולת, זיהום, רעש; מושגים מתחום ההיסטוריה, כגון זמן, עבר קרוב, עבר רחוק, השתנות, התפתחות).

4. להבהיר לתלמידים (לא בצורה מילולית ישירה, אלא אגב הוראת החומר הלימודי) רעיונות יסוד מתחומי הדעת המרכיבים את התכנית כדלקמן:

* בני האדם מתארגנים בקבוצות (פורמליות או לא פורמליות, קבועות או ארעיות), על מנת לספק את צורכיהם ולהשיג מטרות משותפות ביתר קלות ויעילות. (סוציולוגיה).

* לכל קבוצה חברתית (משפחה, דיירי בית משותף, כיתה, חוג, קבוצת בני הגיל, קבוצת כדורגל וכו') יש כללים משלה, החלים על כל חבריה. בקיומם של כללים אלה תלויים הסדר והביטחון בתוך הקבוצה, יציבותה והמשך קיומה. (סוציולוגיה).

* ההשתייכות לקבוצה מעניקה לפרט זכויות וטובות הנאה, אך גם מעמידה לו דרישות ומטילה עליו חובות, המגבילות את חופש הפעולה שלו. הניגוד שבין שאיפת הפרט לחופש ולעצמאות ובין רצונו להשתייך לקבוצה (מה שכרוך בקבלת מרותה) יוצרים את המתח המתמיד בין הפרט והחברה בכל מסגרת חברתית. (סוציולוגיה).

* בין האדם וסביבתו הפיזית קיימת השפעת גומלין מתמדת. התנאים הפיזיים משפיעים על דפוסי חייו (ביתו, מזונו, לבושו, מקורות פרנסתו, מנהגיו וכו'), והוא מצדו משפיע על סביבתו, כפי יכולתו, על מנת לשנותה בהתאם לצרכיו. (גיאוגרפיה).

* התפתחות המדע והטכנולוגיה פוטר את האדם מתלות מוחלטת בתנאים הטבעיים של הסביבה, אולם יוצרת בעיות חדשות שעליו להתמודד עמהן (זיהום הסביבה, לדול משאבים טבעיים וכו'). (גיאוגרפיה, אקולוגיה).

* אורח החיים המודרני - התיעוש, העיור וריבוי התנועה הממוכנת - מאיימים על איכות הסביבה, על בריאותו, בטיחותו ואיכות חייו של האדם. (אקולוגיה).

* הפער המתמיד בין הצרכים והמשאלות של האדם מזה לבין המשאבים העומדים

לרשותו מזה, מחייב בחירה בין הצרכים השונים וקביעת סדר עדיפויות בשימוש במשאבים הקיימים. (כלכלה).

* חלוקת העבודה בין האנשים בקבוצה או בארגון חברתי מאפשרת התמחות והשגת מטרות משותפות בצורה יותר מלאה ויעילה, אך בו בזמן היא גם יוצרת תלות הדדית בין חברי הקבוצה. (כלכלה).

ג. יעדים בתחום כושרי החשיבה והלמידה הכלליים

1. לקדם את יכולתם של התלמידים לבצע בחומר לימודי פשוט ומוכר הנלמד במסגרת התכנית את פעולות החשיבה הבאות:

- * ארגון 3-5 נתונים ברצף כרונולוגי הגיוני.
- * ארגון 3-5 נתונים בסדר עדיפויות מבחינה מסוימת.
- * מיון נתונים לקבוצות (לפי קריטריון אחד).
- * השוואה (זיהוי הדומה והשונה בין שתי תופעות).
- * הערכת יתרונות וחסרונות של אובייקט, מצב או תופעה.
- * גילוי קשר סיבתי בין שתי עובדות או תופעות.
- * גילוי קשר פונקציונלי בין שתי עובדות או תופעות.
- * התייחסות לעניין אחד משתי נקודות ראות.
- * הסקת מסקנה (והנמקתה בצורה הגיונית).
- * קביעת עמדה והנמקתה (הערכה ושיפוט הגיוני ומוסרי).
- * העלאת השערה או תחזית.
- * הצעת פתרון לבעיה נתונה.
- * הצגת שאלות מכוונות לצורך איסוף מידע ספציפי.
- * סיכום תמציתי של מידע, שנאסף באמצעות שאלון או סיוור.

ד. יעדים בתחום קידום המוכנות לקריאת מפה

1. להקנות לתלמידים את המיומנויות הספציפיות הדרושות לקידום המוכנות לקריאת מפה כדלקמן:

- * איסוף נתונים מהסביבה באמצעות שאלון וריאיון בהיקף מצומצם (5-6 שאלות בלבד).
- * הפקת מידע מותמונות נוף פשוטות והצגתו במונחים גיאוגרפיים.
- * הפקת מידע מתצפיות וסיוורים מודרכים וסיכומו במונחים גיאוגרפיים.
- * זיהוי ארבע רוחות השמים (ללא כיווני הביניים) לפי תנועת השמש.
- * זיהוי ארבע רוחות השמים (ללא כיווני הביניים) בעזרת מצפן.

- * קריאת תרשים ומפה פשוטה (של חדר על הטייפ, של דירה, של רחוב אחד, של קבוצת רחובות בסביבת בית הספר וכו') בעזרת "מקרא".
- * הגעה למקומות יעד בסביבה הקרובה לביה"ס (2-3 רחובות) בעזרת תרשים נתון.
- * התמצאות כללית במפת הרחובות של השכונה והיישוב.

ה. יעדים בתחום התפקוד החברתי (ערכים, נורמות ועמדות)

1. להבהיר לתלמידים מהם דפוסי ההתנהגות הנורמטיבית (מילולית ומעשית) ביחסים ובמגעים בין-אישיים בחיי היום-יום (במשפחה, בכית, בביה"ס ובמקומות ציבוריים בשכונה וביישוב), תוך הבהרת הערכים המונחים ביסודם והדגשת חשיבותם מנקודת ראותם של הפרט ושל החברה גם יחד.
2. לפתח בתלמידים נכונות ויכולת לשיתוף פעולה חברתי במסגרות השונות שבהן הם חיים, תוך הבהרת יתרונותיו של שיתוף פעולה מעין זה ותרגולו הלכה למעשה במסגרת ביה"ס.
3. לטפח בתלמידים נכונות ויכולת לתרום לאיכות הסביבה שבה הם חיים על כל מסגרותיה.
4. לטפח בתלמידים סובלנות, הבנה וכבוד לשונה מהם בתרבותו ובאורח חייו (יחידים, משפחות, עדות אתניות, קבוצות חברתיות שונות, עמים).

ו. יעדים בתחום הריגושי

1. לחזק בכל תלמיד ותלמידה את תחושת הקשר והשייכות, האחריות והמחויבות למשפחתם ולביתם, לכיתה ולבית הספר שלהם, לשכונתם וליישוב בו הם חיים.
2. לפתח בתלמידים את היכולת להתייחס לסביבתם מנקודת ראות אובייקטיבית יותר ויותר.
3. לחזק בתלמידים את ביטחונם העצמי ואת תחושת ערך עצמם כתוצאה מהגברת יכולתם להתמצא בסביבתם הקרובה ולתפקד בתוכה לפי צורכיהם ולמרות מגבלותיהם באופן עצמאי, יעיל ונורמטיבי.

פרק ג: שיקולים בבחירת תוכני הלימוד

בחירת חומר הלימוד לתכנית לימודים היא תהליך של סלקציה ברירה וסינון, המצריך העמדת אמות מידה וסדרי עדיפויות בנוגע לחומר הלימודי שייכלל בתכנית וזה שיושמט ממנה. בבחירת חומר הלימוד לתכנית זו הנחו אותנו כמה עקרונות מרכזיים כדלקמן:

א. רלבנטיות לצורכי התלמידים

הרלבנטיות לצורכי התלמידים מתבטאת בתכנית זו בבחירת חומר לימוד, שיענה על הצורך הטבעי שלהם להכיר ולהבין את סביבתם הפיזית והאנושית הקרובה, להתמצא בה ולתפקד בתוכה, למרות מגבלותיהם, בצורה עצמאית, בטוחה ויעילה בהתאם לגילם. על מנת לענות על הצרכים הנזכרים לעיל, שולבו בתכנית פרקי לימוד מהסוגים הבאים:

1. מידע שימושי לצורך התפקוד המעשי של התלמידים בחיי היום-יום בסביבתם הקרובה.
2. ידע בסיסי על הסביבה הקרובה (להשלמת החסך של התלמידים בתחום זה).
3. ידע כללי על הסביבה הקרובה מהיבטיה העיקריים לקבלת תמונה כוללת.
4. מבחר ידיעות להעשרה ולהרחבת אופקי התלמידים (מעבר לסביבתם הקונקרטי, אך בהקשר לנושאים הנידונים בתכנית).

להלן פירוט והבהרה של הנאמר לעיל:

1. מידע שימושי (מיומנויות של חיי היום-יום)

אחת המטרות המרכזיות של התכנית היא, כאמור, להביא את התלמידים לתפקוד בחיי היום-יום בצורה עצמאית, יעילה ובטוחה למרות מגבלותיהם. לפיכך הוקדשה תשומת לב מיוחדת לפרקים שמטרתם לצייד את התלמידים במידע שימושי, שיש בו כדי לקדם את יכולת התפקוד המעשי. על סוג זה נמנים פרקים או סעיפים בתכנית, העוסקים בשאלות כגון: כיצד מנקים את הדירה ובית המגורים? כיצד מבצעים קנייה במרכול? כיצד משתמשים בטלפון ציבורי? כיצד משתמשים באוטובוס? כיצד מסדרים יום-יום את הילקוט? כיצד מבצעים תורנות בביה"ס? איזה שירותים יש בביה"ס, מתי וכיצד משתמשים בהם? כיצד מאתרים כתובת בשכונה? למי פונים ברשות המקומית בעניינים שונים? כיצד מזעיקים עזרה, כשנקלעים מחוץ לבית למצב קשה ובלתי צפוי? כיצד משתמשים בזehירות במכשירי לימוד, בכלי עבודה, באביזרי משחק שונים וכו'? כיצד נוהרים בדרכים? ועוד.

2. ידע בסיסי על הסביבה הקרובה

המגבלות של תלמידינו בתחום הקוגניטיבי, בסקרנות, בהנעה ללמידה ובכושר הריכוז,

מקטינים את יכולתם לרכוש ידע מסביבתם בצורה עצמאית, הזדמנותית וספונטנית. כתוצאה מכך נוצר אצלם במרוצת הזמן חסך משמעותי בידיעות ובמושגים בסיסיים (טריוויאליים לכאורה), שילדים רגילים רוכשים בדרך כלל בכוחות עצמם, ללא תיווך המבוגרים ושלא באמצעות הלמידה הממוסדת.

ההכרה, שמטען הידע העומד (ויעמוד בעתיד) לרשות תלמידינו מותנה כמעט בלעדית במורים ובתכניות הלימוד בביה"ס, מטילה על אלה אחריות כפולה ומכופלת. הכרה זו היא שהניעה אותנו להקדיש במסגרת תכנית זו מקום נכבד להבהרת עניינים בסיסיים, שלגבי ילדים רגילים בני אותו גיל הם בגדר מובן מאליו שביה"ס פטור מלעסוק בו. הכוונה, למשל, למושגי מרחב בסיסיים, שילדים רגילים קולטים עוד בגן הילדים; או לעניינים כגון: מהו סבא ומהי סבתא, שמות כלי העבודה השכיחים המשמשים במשק הבית, תפקיד החדרים השונים בדירה ושמותיהם, חלקי הבית המשותף ושמותיהם, מהי מערכת שעות, מיהם עובדי ביה"ס פרט למורים, מהו רצף הכיתות בביה"ס, מהם פריטי הציוד הלימודי בחדר הכיתה, שמותיהם ותפקידיהם, מהו סוג היישוב שביה"ס נמצא בו וכדומה.

3. ידע כללי נבחר על הסביבה מהיבטיה העיקריים

על מנת שהתלמידים יקבלו תמונה שלמה, בקווים כלליים, של סביבתם הקרובה, שולבו בתכנית בצורה סלקטיבית (על פי מידת חשיבותם ובהתחשב בכושר התפיסה של התלמידים) פרקים נבחרים העוסקים בסביבה משישה היבטים כדלקמן:

* ידע על הסביבה מההיבט הגיאוגרפי-פיזי, כגון: המבנה הפיזי של הדירה ושל ביה"ס; צורות ומאפיינים בנוף השכונה והיישוב; כיוונים, מרחקים וגבהים בבית, בכיתה, בשכונה וביישוב; אזורים תפקודיים שונים בדירה, בביה"ס, בשכונה וביישוב; מפת הרחובות בשכונה וביישוב; האקלים ביישוב; היישובים הסמוכים לו וכדומה.

* ידע על הסביבה מההיבט הסוציולוגי והבין-אישי, כגון: מבנה המשפחה וחלוקת התפקידים בתוכה; הרכב התושבים בשכונה; מוסדות ושירותים ציבוריים בשכונה; החובות והזכויות של דיירי הבית המשותף, של בני המשפחה, של התלמידים בביה"ס, של האזרחים בשכונה וביישוב; דפוסי התקשורת המילולית ודפוסי ההתנהגות החברתית המצופים בבית המשותף, במשפחה, בביה"ס ובקהילה; עימותים בינאישיים, מקורם, מניעתם ופתרוןם וכדומה.

* ידע על הסביבה מההיבט הכלכלי, כגון: סוגי פרנסות, עיסוקים ומקצועות של בני המשפחה ושל תושבים בשכונה וביישוב; מקומות עבודה ותנאי עבודה; הכנסות והוצאות בבית, במשפחה, ברשות המקומית; חלוקת עבודה ותלות הדדית בבית המשותף, במשפחה, במקום העבודה; ענפי כלכלה ביישוב וכדומה.

* ידע על הסביבה מההיבט האנתרופולוגי-תרבותי, כגון: מנהגים ומסורת דתית ותרבותית במשפחת המוצא ובמשפחות וקבוצות חברתיות ואתניות שונות ביישוב (עולים מארצות שונות, עדות, מיעוטים אתניים וכו').

* ידע על הסביבה מההיבט ההיסטורי, כגון: אירועים מרכזיים מן העבר במשפחות התלמידים, בבית הספר, בשכונה וביישוב; שינויים שחלו במסגרות אלו במרוצת השנים והשוואות בין העבר והווה בתחומי החיים השונים.

* ידע על הסביבה מההיבט האקולוגי, כגון: איכות הסביבה בבית, בכיתה, בביה"ס, בשכונה וביישוב; מפגעים סביבתיים שונים, מקורם, סכנותיהם ודרכי מניעתם.

4. מבחר ידיעות להעשרה ולהרחבת אופקים

צמצום פערי ידע בין תלמידינו לבין תלמידים רגילים בני גילם הוא אחד מתנאי היסוד להשתלבותם בין בני גילם בחברה הרגילה. לפיכך אין לוותר מראש על הניסיון להקנות לתלמידינו, בצורה סלקטיבית ובדרכי הוראה מתאימות, מבחר מצומצם של פרקי ידע כללי מאלה הנלמדים במסגרת "לימודי המולדת והחברה" בחינוך הרגיל, וזאת - למרות שאינם מתייחסים לסביבה הקונקרטיית והמדידת של התלמידים, ל"כאן ועכשיו" בלבד. הכוונה היא לפרקי ידע, המרחיבים את אופקי התלמידים גם לגבי מה שרחוק מהם במקום ובזמן (מבחינה גיאוגרפית והיסטורית). ההנחה היא, שהדבר לא רק שעשוי לבנות בסיס תקשורת משותף עם בני הגיל בחברה הרגילה, אלא גם להעשיר את התלמידים מבחינה רוחנית ולשפר את דימויים העצמי. מטעם זה שולבו בתכנית פרקים כגון: "כיצד בונים בית מגורים", "בתים במקומות שונים בעולם", "מקומות מגורים של בעלי חיים שונים", "רצף הגדילה ומחזור החיים של האדם", "משפחות בעמים שונים במקומות שונים בעולם", "משפחות אצל בעלי חיים", "בתי ספר בעולם", "כיצד למדו ילדים לפני שנים רבות" וכו'.

ב. רלבנטיות לצורכי החברה

הרלבנטיות לצורכי החברה מתבטאת בתכנית זו בהכללת חומר לימוד המכוון לסייע בתהליך החיברות של התלמידים כדלקמן:

1. חומר לימוד העוסק בדפוסי ההתנהגות החברתית הנורמטיבית (המילולית והמעשית), המצופים מהתלמידים במצבים חברתיים שונים בחיי היום-יום (במשפחה, בבית המשותף, בשיעורים ובהפסקות בביה"ס, במקומות ציבוריים לסוגיהם וכו'), תוך הבהרת הערכים המונחים ביסודם (כגון: התחשבות בזולת, נימוס, אדיבות, כיבוד הורים, כיבוד החוק, אחריות ואמינות, שמירה על רכוש הציבור, שמירה על איכות הסביבה וכו') והדגשת החשיבות הנודעת להם מנקודת ראותו של הפרט ומנקודת ראותה של החברה.

2. חומר לימוד העוסק בעימותים חברתיים במסגרות החברתיות השונות שבהן התלמידים שותפים, בהבהרת מקורם של עימותים אלה ובאיתור דרכים למניעתם ולפתרוןם.
3. חומר לימוד המבהיר את חובות הפרט וזכויותיו במשפחה, בבית המשותף, בכיתה, בביה"ס וכדומה וכן את חובותיו וזכויותיו כצרכן של שירותים ציבוריים, כתושב בשכונה וכאזרח ביישוב.
4. חומר לימוד המפגיש את התלמידים עם דוגמאות של דפוסי-חיים ותרבות השונים משלהם (אצל יחידים, משפחות, עדות אתניות וקבוצות חברתיות אחרות) תוך הבלטת הדומה והמשותף למרות השונה והמבדיל.
5. חומר לימוד העוסק באיכות הסביבה (המהווה בעיה מרכזית בחברה של ימינו) בכל המסגרות שבהן התלמידים שותפים (בבית, בכיתה, בביה"ס, בשכונה וביישוב) ובדרכים לשיפורם ולהגנתם.

ג. רלבנטיות לצורכי לימוד הגיאוגרפיה

תכנית זו, המיועדת לכיתות ג'-ו' היא, כאמור, בסיס ללימוד הגיאוגרפיה של הארץ והעולם בשנות הלימוד הבאות. לפיכך מידת הרלבנטיות של התכנית לצורכי מקצוע זה מהווה גם היא שיקול מרכזי בבחירת חומר הלימוד הכלול בה. רלבנטיות זו מתבטאת בתכנית כדלקמן:

1. ביסוס מושגי המרחב

מרכזיותם של מושגי המרחב בלימוד הגיאוגרפיה, מחד גיסא, והקושי של תלמידינו בתפיסת מושגים מופשטים (ובמיוחד מושגים יחסיים), מאידך גיסא, מצריכים תשומת לב מיוחדת והקצאת זמן רב, יחסית, להקנייה שיטתית של מושגים אלה. דבר זה נעשה על ידי הכללת שני נושאים לימודיים מיוחדים, המוקדשים בשלמותם למטרה זו ("מושגי מרחב" בכיתה ג' ו"רוחות השמים" בכיתה ה'), ועל ידי חזרה על מושגים אלה ושינונם בהקשרים המתאימים גם במסגרת הנושאים הלימודיים האחרים שבתכנית (ראו בעמ' 25-27, טבלה לפיתוח מוכנות לקריאת מפה פיזית).

2. פיתוח תפיסת הסביבה כאינטגרציה בין-תחומית

הגיאוגרפיה אינה נתפסת כיום כמקצוע העוסק רק בהיבטים הפיזיים של הסביבה, אלא גם במכלול של היבטים נוספים, חברתיים, כלכליים, תרבותיים, היסטוריים, אקולוגיים וכדומה. תפיסה זו מתיישמת בתכנית בכך, שחומר הלימוד (בכל אחד מחמשת הנושאים הלימודיים

העוסקים בסביבתם של התלמידים) מהווה אינטגרציה בין-תחומית של מרבית ההיבטים הללו או של כולם (ראו עמ' 20, סעיף מס' 3: "ידע כללי נבחר על הסביבה מהיבטיה העיקריים"). כך התלמידים רוכשים לא רק הבנה טובה יותר של סביבתם המצומצמת יחסית בהווה, אלא גם זוכים להכנה נאותה ללימוד הגיאוגרפיה של הארץ והעולם בעתיד, לפי אותה מתכונת בין-תחומית, אם כי בקנה מידה רחב יותר.

3. פיתוח מוכנות לקריאת מפה פיזית

הרלבנטיות של התכנית לצורכי לימוד הגיאוגרפיה גם מתבטאת בהכללת חומר לימוד, שמטרתו לטפח בתלמידים את המוכנות לקריאת מפה גיאוגרפית-פיזית. ה"מוכנות למפה" כוללת את הדברים הבאים: (1) הבנת מושגים מופשטים (ראו להלן); (2) הכרת התופעות השונות שהמפה מתארת ויכולת להגדירן במושגים גיאוגרפיים; (3) התנסות במיומנויות הקשורות במיפוי (ראו להלן); (4) הכרת הסימנים והצבעים המוסכמים של המפה. מבין המושגים הדרושים לקידום המוכנות לקריאת מפה נכללו בחומר הלימוד בשלב זה רק מושגי מרחב לסוגיהם, מושגים המגדירים יחסי גובה ויחסי מרחק, המושג: סימן גרפי ומושגים גיאוגרפיים המגדירים צורות בנוף הטבעי ובנוף הבנוי של הסביבה. לעומת זאת, את לימוד הסימנים והצבעים המוסכמים של המפה (מה שמצריך הוראה שיטתית וממושכת) מומלץ לדחות לכיתה ז' ולפרוס על פני השנה כולה. אשר למושגים: גובה יחסי ומוחלט, קנה מידה, קווי אורך ורוחב - אלה הושטו כליל מהתכנית עקב רמת ההפשטה הגבוהה שלהם והקושי של תלמידינו בתפיסתם, מחד גיסא, ומשום שהם חסרי ערך שימושי לגביהם, מאידך גיסא.

מבין המיומנויות המכיוונות לקריאת מפה פיזית נכללות בתכנית זו המיומנויות הבאות: מיפוי תלת-ממדי, מיפוי דו-ממדי אינטואיטיבי, מיפוי דו-ממדי מדויק ביחס 1:1, קריאת תרשימים שונים ומפת הרחובות של השכונה ושל היישוב. לעומת זאת, לא נכלל בתכנית אימון במידות מדויקות ובסרטוט עצמאי של דיאגרמות ותרשימים, משום שבכיתות ג-ו' מרבית תלמידינו עדיין לא שולטים במידות האורך המקובלות ובשימוש בסרגל.

שלא כמו בחינוך הרגיל, שבו מקנים את המושגים שצוינו לעיל בהיקף של פרקים ספורים במסגרת הנושא הלימודי העוסק בשכונה, הקנייתם לתלמידינו מצריכה (עקב רמת ההפשטה הגבוהה של המושגים) תהליך שיטתי, הדרגתי וממושך. הוא הדבר לגבי המיומנויות הדרושות לקידום המוכנות לקריאת מפה, שהשליטה בהן מותנית אף היא באימון חוזר ונשנה לאורך זמן. אי לכך שולבו המושגים והמיומנויות הללו כפרקים (או כסעיפים בתוך פרקים) במרבית הנושאים הלימודיים בתכנית, בצורה המאפשרת לתלמידים לחזור ולפגשם ולעסוק בהם בהקשרים שונים וברמת מורכבות העולה בהדרגה עם המעבר מנושא לימודי לנושא לימודי ומכיתה לכיתה. הטבלה בעמ' 25-27 מדגימה את תהליך הפריסה של קידום המוכנות למפה על פני ארבע שנות הלימוד בכיתות ג-ו'.

ד. התאמת חומר הלימוד מבחינת רמת הקושי והעניין

המדובר בעיקרון מבני כללי, שאמור להיות מיושם בכל תכנית לימודים המיועדת לתלמידים בעלי מגבלות בתחום התפיסה, החשיבה המופשטת, הזיכרון, הדמיון, ההנעה, הריכוז וכדומה. כלומר, כל תוכן לימודי, שנבחר על פי אחד או יותר מהשיקולים שתוארו קודם, חייב לעמוד בו-זמנית גם בקריטריון של התאמתו לתלמידים מבחינת רמת הקושי (ההפשטה והמורכבות) ומבחינת העניין וההנעה שבכוחו לעורר בתלמידים.

**פיתוח הדרגתי של מוכנות לקריאת מפה פיזית במסגרת התכנית
"הסביבה הקרובה"
(טבלת הדגמה)**

היישוב	השכונה	רוחות השמים	הכיתה וביה"ס	המשפחה	הבית	מושגי מרחב	הנושא הלימודי והכיתה
							המושגים והמיומנויות (*)
כיתה ו'	כיתה ה'	כיתה ז'	כיתה ג'				
+	+	+	+		+	+	א. מושגים 1. מושגי המרחב: מעל, מתחת, למעלה, למטה, ליד, בין, בתוך (חזרה על מושגים שנלמדו בכיתות א'-ב').
+	+	+	+		+	+	2. מושגי המרחב: קדמי-אחורי, צד, מול, לפני-מאחור, מימין-משמאל, כיוון.
+	+	+					3. מושגי המרחב: רוחות השמים צפון, דרום, מזרח, מערב.
+	+		+	+	+	+	4. יחסי גובה (גבוה מ-, נמוך מ-, באותו גובה).
+	+		+	+	+	+	5. יחסי מרחק (רחוק מ-, קרוב מ-, באותו מרחק).
			+		+		6. המושג: דגם (כייצוג תלת-ממדי מוקטן ומדויק של עצמים וגופים במציאות).

(המשך בדף הבא)

(*) הסימן + בא לציין, שהמושג או המיומנות נלמדים (ברמה ההולמת את כושר התפיסה של התלמידים) במסגרת הנושא הלימודי המסוים.

הנושא הלימודי והכיתה		מושגי מרחב	הבית	המשפחה	הכיתה וביה"ס	רוחות השמים	השכונה	היישוב
המושגים והמיומנויות (*)		כיתה ג'	כיתה ד'	כיתה ה'	כיתה ו'	כיתה ז'	כיתה ח'	כיתה ט'
7. המושגים: תצלום ותצלום אוויר (כייצוג דו-ממדי מוקטן ומדויק של המציאות על כל פרטיה).		+	+	+	+	+	+	+
8. המושג: תרשים (כייצוג סכימטי דו-ממדי ומוקטן של עצמים וגופים תלת-ממדיים במבט מלמעלה).		+			+		+	+
9. המושג: סימן גרפי מוסכם .					+		+	+
10. המושג: מקרא (כמפתח של סימנים מוסכמים).			+		+		+	+
11. מושגים המגדירים צורות בתבליט (כגון מישור, גבעה, הר, חוף, מפרץ, נחל, ים).							+	+
ב. מיומנויות								
1. ביצוע תצפית מונחית.							+	+
2. ביצוע סיור מונחה.			+				+	+
3. מדידת מרחקים בעזרת אמת מידה המוסכמת על תלמידי הכיתה (צעד, אמה, סרט מדידה וכו'). (*)					+	+		

(המשך בדף הבא)

(*) התלמידים עדיין לא שולטים במידות האורך המקובלות.

היישוב	השכונה	רוחות השמים	הכיתה וביה"ס	המשפחה	הבית	מושגי מרחב	הנושא הלימודי והכיתה
							המושגים והמיומנויות (*)
כיתה ו'	כיתה ה'		כיתה ד'		כיתה ג'		
	+					+	4. מיפוי תלת-ממדי (בעזרת תבניות צעצוע).
			+			+	5. פענוח תרשימים של חפצים בודדים ושל דגמים מוקטנים (של חדר, דירה וכיתה על רהיטיהם) במבט מלמעלה, ביחס 1:1, ללא מקרא. (*)
	+		+			+	6. פענוח תרשימים שונים ללא קנה מידה (של חדרים ודירות לסוגיהם, של חצר בית הספר, של כיתה, של רחוב בשכונה וכ"ו) במבט מלמעלה בעזרת מקרא. (*)
+	+	+					7. איתור רוחות השמים במרחב בעזרת מצפן או לפי זריחת השמש ושקיעתה.
+	+						8. פענוח מפת הרחובות השלמה של השכונה ושל היישוב בעזרת המקרא.

(*) התרשימים יסורטו רק על ידי המורה, והתלמידים יעסקו בפענוחם בלבד.

פרק ד': שיקולים זידקטיים בארגון תוכני הלימוד

בפרק הקודם נדונו שיקולים הנוגעים לבחירת תוכני הלימוד הכלולים בתכנית, ואילו פרק זה יעסוק בשיקולים הנוגעים לצורת ארגונו של תוכני הלימוד במבנה הכולל של התכנית, במבנה של כל נושא לימודי בתוכה ובמבנה של כל פרק בנושא (ראו מיפרט התכנים של פרקי התכנית ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה").

במבנה הארגוני של התכנית בכלל עוסקות שאלות כגון: האם יש לבנות אותה ב"חתיך רוחב" (טיפול בסביבה אחת מהיבטים שונים) או ב"חתיך אורך" (טיפול בהיבט אחד כפי שהוא מתגלה בסביבות שונות הנלמדות בזו אחר זו); או - מה צריך להיות סדר הנושאים הלימודיים בתכנית?; או - לאיזה עניין ראוי להקדיש נושא לימודי נפרד ואיזה עניין ניתן או עדיף לשלב בנושאים אחרים?; או - באיזה נושא להאריך ובאיזה לקצר? - וכיוצא באלו שאלות הנשאלות בחלקן לא רק לגבי התכנית בכלל, אלא גם לגבי חומר הלימוד בכל נושא לימודי ובכל פרק.

הניסיון מלמד, כי הצורה שבה חומר הלימוד מאורגן, ערוך ומוגש לתלמידים, קובעת לא מעט את המידה שבה התכנים הלימודיים ייקלטו, יובנו ויופנמו על ידם. הנחה זו - הנכונה לגבי כל תלמיד ותלמידה באשר הם - תקפה שבעתיים לגבי תלמידינו. זאת, היות שיכולתם לארגן את למידתם באופן עצמאי מוגבלת מטבעה, ולפיכך הם יוכלו להגיע לכלל למידה משמעותית רק באם וכאשר תוכני הלימוד יובאו בפניהם כשהם כבר מאורגנים ומובנים מראש בהתאם לעקרונות זידקטיים, המבוססים על הבנת קשייהם הספציפיים בתחום הלמידה. להלן שישה מהעקרונות המבניים המרכזיים, שלפיהם אורגן חומר הלימוד בתכנית זו. מטעמים זידקטיים יפורט כל אחד מהם בנפרד, אף כי ברור, שבמבנה התכנית בכללה ובמבנהו של כל נושא לימודי בתוכה הם מופיעים בצירופים שונים, כשהם משלימים זה את זה.

א. הדרגתיות

הדרגתיות בארגון חומר הלימוד בתכנית (כמו גם בהוראה בפועל) פירושה התקדמות מעניין פשוט לעניין מורכב ממנו לא במעבר חד, אלא בשלבי ביניים רבים (מה שגורם בעקיפין לקצב למידה איטי), כשכל שלב מהווה בסיס לבא אחריו.

הדרגתיות מעין זו היא עיקרון זידקטי חשוב בכל הוראה הראויה לשמה, אולם בעוד שילדים רגילים יכולים להסתפק במספר קטן של שלבי ביניים, תלמידינו זקוקים לשלבי ביניים רבים ככל האפשר, כשכל אחד מהם נלמד בפירוט וביסודיות מרבית כתנאי ללימוד השלב הבא.

חלוקת חומר הלימוד ליחידות קטנות ורבות וארגונו במסגרת הלמידה - כך שבכל שלב ירכשו התלמידים מושגים וידיעות הדרושים ללימוד השלב הבא אחריו - הוא עיקרון זידקטי

בסיסי, שיושם בתכנית זו הן בקביעת סדר הנושאים הלימודיים בתכנית, הן בקביעת המספר והרצף של הפרקים בכל נושא לימודי והן בקביעת המספר והרצף של הסעיפים השונים בכל פרק (ראו מיפרט התכנים של פרקי הנושאים הלימודיים ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה").

ב. כיוון

חומר לימוד (מכל סוג שהוא) נעשה מורכב וקשה לתפיסה לילדים צעירים, ככל שהוא רחוק מעולמם וככל שהוא כללי ומופשט יותר. לפיכך, מעבר הדרגתי מהקל לכבד ומהפשוט למורכב יותר מתבטא לא רק בקיומם של שלבי בניינים רבים בין דרגה לדרגה, כנאמר לעיל, אלא גם בארגון חומר הלימוד (בתכנית הלימודים כמו גם בהוראה בפועל) בכיוון של: מהקרוב לעולמם של הילדים לרחוק ממנו, מהסובייקטיבי לאובייקטיבי ומהמוחשי למופשט. להלן דוגמאות אחדות להמחשת יישומו של עיקרון זה במסגרת התכנית:

* בנושא "הבית שלי ובתים אחרים" כיוון הלמידה הוא מהדירה הפרטית המצומצמת והמוחשית אל בניין המגורים, שהוא רחב יותר, כללי ומצריך גישה אובייקטיבית יותר.

* בנושא "המשפחה שלי ומשפחות אחרות" פותחים בלימוד ה"אני", עוברים לדיון בבני המשפחה הגרעינית, הקרובה והמוחשית, וממנה - דרך העיסוק בבני המשפחה המורחבת, הרחוקה יחסית - אל הפרק המוקדש למשפחות זרות לגמרי בארץ ובעולם.

* דוגמה אחרת להמחשת עקרון הכיוון (מהקרוב לעולמם של הילדים בהווה - לרחוק ממנו ומהסובייקטיבי - לאובייקטיבי) באמצעות יישומו בממד הזמן, הוא החלק המתאיחס להיבט ההיסטורי של כל נושא לימודי. חלק זה פותח בדרך כלל בזיכרונות אישיים של התלמידים מעברם (במשפחה, בבית, בשכונה וכו'), עובר לדיון בזיכרונות העבר הקרוב של ההורים ושל סבא וסבתא ובני גילם ומסיים בלימוד העבר הרחוק על סמך מקורות אובייקטיביים לגמרי, כגון מסמכים ושרידים היסטוריים.

* עקרון הלמידה, המעוגנת בניסיון הבלתי אמצעי של התלמידים והמתרחבת בהדרגה לעבר נושאים המרוחקים יותר ויותר מעולמם המידי, בא לביטוי גם בשני הנושאים ה"טכניים" לכאורה, העוסקים בהקניית מושגי מרחב. בנושאים אלה דנים תחילה ביחסי מיקום במרחב בין גוף התלמיד או התלמידה לבין עצמים בקרבתם, ממשיכים בבירור יחסי מיקום בין אובייקטים שונים לבין עצמם במרחב המוגבל של הכיתה ולבסוף - ביחסי מיקום בין אנשים ואובייקטים שונים במרחב הפתוח (בחצר ביה"ס, ברחוב וכו').

* למותר לציין, שגם מושגים כלליים אחרים נלמדים במסגרת התכנית בכיוון של מהקרוב לתלמידים - לרחוק מהם, מהמוחשי למופשט, מהפרטי לכללי. למשל, המושגים "עיסוק",

"מקצועי", "עבודה", "פרנסה" וכי' - אלה נלמדים תחילה בקשר למקומות העבודה המוחשיים של 2-3 מבני המשפחה הקרובה. בשנה שלאחר מכן מושגים אלה יילמדו תוך מפגש עם עיסוקים ומקצועות של 3-4 מתושבי השכונה, שאינם בני המשפחה, ורק לבסוף - בהקשר למקצועות, לעיסוקים ולפרנסות של תושבים ביישוב, אשר לתלמידים אין איתם קשר אישי כלשהו.

הוא הדבר, למשל, לגבי מושג מופשט כגון "תעשייה", שהקנייתו נעשית בהדרגה, החל ממפגש בלתי אמצעי של התלמידים עם בית חרושת קונקרטי ביישוב, דרך גזרה שווה לגבי אובייקטים קונקרטיים דומים מאותו סוג (במצואות, בסרטים, בתמונות) וכלה בהכללה ובהפשטה של המושג בסופו של התהליך.

* *
*

עקרון ההדרגתיות ועקרון הכיוון שתוארו לעיל הינם עקרונות דידיקטיים מובילים בהוראה לילדים צעירים בדרך כלל (בגיל הרך ובכיתות היסוד). אולם בעוד ילדים רגילים בגילאים אלה מסוגלים "להתגבר" על סטיות ההוראה מעקרונות אלה, התלמידים שלנו, עקב מגבלותיהם בתחום הלמידה, ספק אם יגיעו לכלל למידה בלי שעקרונות אלה יישמרו בקפדנות לא רק בכיתות היסוד אלא גם בכיתות המשך!

ג. קונצנטריות

שני העקרונות הדידיקטיים (עקרון ההדרגתיות ועקרון הכיוון) גלומים במבנה הקונצנטרי של תכנית זו. התכנית מורכבת מנושאים לימודיים, הבנויים כמעגלים קונצנטריים, המתרחבים והמתרחקים בהדרגה מהתלמיד והתלמידה העומדים במרכזם, מניסיונם האישי ומחוויותיהם הבלתי אמצעיות. (ראו הדיאגרמה בעמ' 7).

הסביבה הקרובה והמוחשית ביותר של הילדים היא כמובן סביבת הבית והמשפחה, ובה אמנם יעסקו תחילה. לאחר מכן באים בזה אחר זה המעגלים העוסקים בסביבת הכיתה, ביה"ס, השכונה והיישוב (ובעתיד גם הארץ והעולם), המצטרפים בהדרגה לעולמם המתרחב והולך של הילדים עם התבגרותם.

ד. ספירליות

ספירליות כעקרון מבני-ארגוני פירושה, שאותם תכנים חוזרים ונלמדים בהפרשי זמן שונים (של חודשים ושנים), כשבכל פעם הם נידונים ברמת מורכבות והפשטה גבוהה יותר, בהתאם לכושר התפיסה והחשיבה של התלמידים, המשתכלל עם הגיל. שיטה זו באה לסייע בעיקר בהקניית חומר לימוד מופשט (מושגים מופשטים והכללות, כגון

רעיונות, עקרונות, תהליכים, חוקים וכללים). לשיטה זו נודעת חשיבות מיוחדת לגבי תלמידינו, משום שעקב מגבלותיהם בתחום התפיסה, החשיבה המופשטת והלשון, לא ניתן להבהיר להם מושגים והכללות כאלה על ידי הגדרות מילוליות, אלא יש להקנותם תוך שימוש בדוגמאות מוחשיות רבות ומגוונות, המובאות בהקשרים שונים, בתהליך הנפרס על פני תקופת זמן ארוכה יחסית ולעתים על פני שנות לימוד אחדות.

יישומו של עקרון הספירליות במבנה התכנית מתבטא בכך, שמושגי יסוד ורעיונות מרכזיים מתחומי הדעת השונים המרכיבים את התכנית (ראו בעמ' 16, סעיפים 3, 4) חוזרים ומופיעים בה בנושאים הלימודיים השונים במהלך ארבע שנות הלימוד של התכנית. בכל נושא לימודי הם נלמדים בהקשר שונה, בשפה מתאימה וברמת הפשטה והכללה גבוהה יותר מזו שבה נלמדו בנושא הלימודי הקודם.

אחת הדוגמאות להקניית מושגי יסוד בצורה ספירלית מובאת בטבלה, המפרטת את תהליך פיתוח המוכנות לקריאת מפה פיזית (ראו בעמ' 25-27). שיטה זו מיושמת בצורה דומה גם לגבי מושגים מתחומי דעת נוספים (פרט לגיאוגרפיה) המרכיבים את התכנית.

עקרון הספירליות מיושם בתכנית זו גם לשם הבהרת רעיונות יסוד, למשל רעיון יסוד מתחום הגיאוגרפיה, שלפיו לכל סביבה תכונות ותופעות טבעיות משלה, אולם כתוצאה מפעילותו של האדם בסביבה שבה הוא חי, הולך הנוף הטבעי ומשתנה בהדרגה. רעיון זה יודגם בהיקף מצומצם בנושא "השכונה" וביתר הרחבה - בנושא "היישוב". או למשל רעיון יסוד מתחום הסוציולוגיה, העוסק במתח המתמיד הקיים בין הפרט והחברה בכל מסגרת חברתית. רעיון זה יחזור ויופיע בנושאים הלימודיים השונים וישמש בסיס להבנת מקור העימותים בין היחיד והקבוצה בכל מסגרת חברתית שהתלמידים שותפים לה ולהבנת מטרתן של נורמות ההתנהגות שהמסגרת מציבה בניהם.

דוגמה נוספת: הרעיון הכללי מתחום הכלכלה, שלפיו הפער המתמיד בין הצרכים והמשאבים מצריך קביעת סדר עדיפויות בשימוש במשאבים. רעיון זה יתבטא תחילה בנושא "המשפחה" (בכיתה ד'), בפרק הדן בדרך הנכונה לשימוש בתקציב המוגבל העומד לרשות המשפחה בהשוואה לצרכיה המרובים, ויופיע ברמת הכללה והפשטה גבוהה יותר בנושא "היישוב" (בכיתה ו'), בפרק הדן במקורותיה הכספיים של הרשות המקומית ובסדר העדיפויות בשימוש בהם.

ה. שמירת קשר ורצף

הבנת סביבתם של התלמידים וההתמצאות בה מותנות ביכולתם לזהות את הקשרים בין המרכיבים השונים בתוכה ואת הסדר ההגיוני והקבוע יחסית, שבו הם מאורגנים. אולם הואיל ותלמידינו יתקשו לגלות זאת בכוחות עצמם, הכרחי להגיש להם את חומר הלימוד כשהוא ממין, מסודר ומאורגן מראש, תוך הקפדה מרבית על קיומם של קשר ורצף הגיוניים, עקביים, ישירים וברורים בין העניינים השונים. זאת, הן במסגרת הכללית של התכנית והן במסגרת של כל נושא לימודי ושל כל פרק.

ו. הימנעות מסטיות מהנושא הראשי

הבטחת קשר רצוף והגיוני בין עניין לעניין פירושה גם היצמדות עקבית לנושא המרכזי והימנעות מסטיות זמניות ממנו לעניינים אחרים, גם אם יש להם נגיעה אליו. לגבי תלמידים הסובלים ממגבלות בחשיבה ההגיונית, מקשיי ריכוז ומליקויים בזיכרה, קיים תמיד החשש, שכל סטייה מהנושא הראשי תקשה עליהם "למצוא את הדרך בחזרה" - לקשור את הקצוות מחדש ולתפוס את הנושא העיקרי בשלמותו ובמלוא משמעותו. מסיבה זו, למשל, נמנענו מלהכליל בנושא "השכונה" פרקים המוקדשים להכרת המצפן וסימני המפה, או לשלב בפרק העוסק בגן הציבורי סעיפים הדנים בחלקי הצמח השונים ותפקידם, כפי שנעשה הדבר בתכנית המיועדת לחינוך הרגיל. בעוד שאצל תלמידי החינוך הרגיל עשויה סטייה זמנית מהנושא הראשי להוות אמצעי להעמקה ולהרחבת אופקים, לגבי תלמידינו היא עלולה להוות גורם מכביד ומכשיל, שיש לנקוט בו במידה מצומצמת ככל האפשר ובצורה מבוקרת.

ז. אינטגרטיביות בין-תחומית בעיקרון ארגוני

כפי שצוין לא אחת במסגרת מבוא זה, הגיאוגרפיה נתפסת כיום כמקצוע בין-תחומי. תפיסה זו מחייבת לבנות כל נושא (מבין חמשת הנושאים העוסקים בסביבה הפיזית והאנושית של התלמידים) מתוכני לימוד, המהוים אינטגרציה של היבטים המייצגים תחומי דעת שונים (ראו הדיאגרמה בעמ' 7). תפיסה זו היוותה גורם מכוון בבחירת תוכני הלימוד בתכנית (ראו בעמ' 20 "ידע כללי על הסביבה מהיבטיה העיקריים"). אולם כדי להבליטה ולהדגישה, ניתן לה במרבית הנושאים הלימודיים גם ביטוי חיצוני במבנהו הארגוני של הנושא הלימודי על ידי חלוקת פרקי כל נושא לימודי לקבוצות, המייצגות כל אחת התייחסות מהיבט דומיננטי של תחום דעת שונה.

חלק ב': הנושאים הלימודיים

א. מושגי המרחב: קדמי-אחורי, צד, מול, כיוון, לפנים-מאחור, ימין-שמאל, גבוה-נמוך, קרוב-רחוק - נושא עזר (לכיתה ג')

פרקי הנושא הלימודי

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	חלק I - המושגים: קדמי אחורי צד, מול, כיוון	
3	משמעות המושגים קדמי, אחורי, צד.	1
3	השימוש במושג מול להגדרת מקומם של אובייקטים במרחב ביחס לגוף התלמיד/ה.	2
3	השימוש במושג מול להגדרת מקומם של אובייקטים במרחב זה ביחס לזה.	3
3	משמעות המושג כיוון והשימוש בו.	4
	חלק II - המושגים: לפנים-מאחור	
3	השימוש במושגים לפני, אחרי להגדרת מקומם של אובייקטים במרחב ביחס לגוף התלמיד/ה.	5
3	השימוש במושגים לפני, אחרי להגדרת מקומם של אובייקטים במרחב זה ביחס לזה.	6
	חלק III - המושגים: ימין שמאל, מימין ל-, משמאל ל-, ימינה-שמאלה	
3	שמות האברים הזוגיים בגופנו.	7

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
3	הכרת צד ימין של הגוף.	8
3	הכרת צד שמאל של הגוף.	9
3	הסימטריה בין שני צדי הגוף.	10
3	השימוש במושגים מימין ל- , משמאל ל- להגדרת מקומם של אובייקטים במרחב זה ביחס לזה.	11
3	השימוש במושגים מימיני , משמאלי להגדרת מקומם של אובייקטים במרחב ביחס לגוף התלמיד/ה.	12
3	ימינה , שמאלה , ככיווני תנועה במרחב.	13
	חלק IV - המושגים: גבוה-נמוך, קרוב-רחוק	
3	השימוש במושגים גבוה מ- , נמוך מ- , באותו גובה להגדרת יחסי גובה בין אובייקטים שונים במרחב.	14
3	השימוש במושגים רחוק מ- , קרוב מ- , באותו מרחק להגדרת יחסי מרחק בין אובייקטים שונים במרחב.	15
45	סה"כ:	

הערות:

א. הנושא הלימודי מכיל 15 פרקים (כ-45 שיעורים) ומומלץ להקדיש לו 4 שיעורים בשבוע, כדי שניתן יהיה לסיימו תוך 11 שבועות לערך.

ב. מפרט תכנים של פרקי הנושא, דוגמאות של פעילויות לתלמידים ומבחר הנחיות דידקטיות - ראו ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה", הוצאת "מעלות" (יופיע בתחילת שנת הלימודים תשנ"ו).

ב. הבית שלי ובתים אחרים (לכיתה ג')

פרקי הנושא הלימודי

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	פתיחה	
2	לשם מה צריך בית?	1
	חלק I: הדירה	
	א. היבט פיזי של הדירה	
4	הכתובת ומספר הטלפון.	2
4	מבנה הדירה (חלקיה השונים, שמותיהם, מיקומם ותפקידיהם).	3
5	תרשים במבט מלמעלה (ביחס 1:1) של דגם דירה ללא רהיטים (מעבר מדגם תלת-ממדי לתרשים דו-ממדי).	4
4	הרהיטים בדירה.	5
5	תרשים של דגם חדר ורהיטיו במבט מלמעלה (ביחס 1:1).	6
4	מכשירים וכלי עבודה ביתיים.	7
	ב. היבט של איכות הסביבה בדירה	
4	שמירת הסדר והניקיון בדירה - לשם מה וכיצד?	8
2	קישוט הדירה - לשם מה וכיצד?	9

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	ג. היבט חברתי של הדירה	
3	לגור יחד בדירה אחת.	10
	ד. היבט כלכלי של הדירה	
4	הוצאות אחזקת הדירה.	11
	ה. היבט בטיחותי של הדירה	
4	כללי הבטיחות בדירה.	12
	חלק II: בניין המגורים	
	א. היבט פיזי של הבניין	
3	בית פרטי, בית דירות משותף ובניין שאינו משמש למגורים.	13
2	בניין חד-קומתי - בניין רב-קומתי (בית קומות).	14
	ב. היבט חברתי של הבית המשותף	
3	מה משותף בבית המשותף.	15
2	ועד הבית ותפקידיו.	16
5	יחסי שכנים בבית המשותף.	17
	ג. היבט של איכות הסביבה בבניין	
4	כיצד מטפחים את בניין המגורים.	18

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	חלק III: העשרה	
6	כיצד בונים בית מגורים כיום?	19
6	בתים במקומות שונים בעולם.	20
4	מקומות מגורים של בעלי חיים שונים	21
80	סה"כ:	

הערות:

- א. הנושא הלימודי מכיל 21 פרקים (כ-80 שיעורים). מומלץ להקדיש לו 4 שיעורים בשבוע, כדי שניתן יהיה לסיימו תוך 20 שבועות בערך. אם קצב הלמידה של התלמידים איטי מהרגיל, על המורה לצמצם לפי בחירתה את מספר הפרקים הנלמדים. (פרט לפרקים 4, ו-6, העוסקים בקידום המוכנות לקריאת מפה שעליהם אין לוותר). אפשרות נוספת: לצמצם את מספר השיעורים המוקדש לכל פרק, ובלבד שלימוד הנושא בכללו לא יימשך מעבר לתקופת הזמן שהוקצבה לו כנייל.
- ב. מספר השיעורים המשוער מתייחס רק לשיעורים הנלמדים בכיתה ואינו כולל את הזמן הנדרש, בפרקים שונים, לסיוורים, לתצפיות, לביקורים, לפגישות, לריאיונות וכיו' מחוץ לכיתה.
- ג. אין לציין בכיתה את שמות ההיבטים מהם מורכב הנושא הלימודי.
- ד. מיפרט תכנים של פרקי הנושא, דוגמאות של פעילויות לתלמידים ומבחר הנחיות זידקטיות - ראו ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה", הוצאת "מעלות" (יופיע בתחילת שנת הלימודים תשנ"ו).

ג. המשפחה שלי ומשפחות אחרות (לכיתה ד')

פרקי הנושא הלימודי

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	א. היבט חברתי (מבני ובין-אישי)	
3	אני (שם פרטי, שם משפחה, מקום לידה, גיל, מין).	1
3	אבי ואמי - הורי.	2
5	בין הורים לילדים (מצבי עימות ומצבים של הרמוניה).	3
3	כשאינ אמא או אבא (יתמות).	4
2	כשאמא או אבא לא גרים בבית (פירוד, גירושין).	5
4	אחי ואחיותי.	6
4	יחסי אחים ואחיות (מצבי עימות ומצבים של הרמוניה).	7
3	מותר ואסור לילדים במשפחתי (נורמות התנהגות).	8
5	מפת קשרי המשפחה (שלב א').	9
3	סבא וסבתא שלי.	10
4	דודים ודודות, בני דודים ודודות, בנות דודים ודודות.	11
4	חלוקת עבודה ושיתוף פעולה במשפחה.	12
	ב. היבט כלכלי	
4	מקורות הפרנסה של המשפחה.	13

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
3	הכנסות והוצאות של המשפחה. ג. היבט היסטורי	14
3	קורות חיי (אירועים על פני רצף הזמן).	15
3	שלבים ברצף הגדילה של האדם (ינקות, ילדות, נעורים, בגרות, זיקנה).	16
	ד. היבט תרבותי-אנתרופולוגי	
3	מנהגים ומסורת במשפחתי.	17
5	משפחות בעמים שונים.	18
	ה. סיכום והעשרה	
1	בשביל מה צריך משפחה? (שיחה מסכמת).	19
--	משפחות אצל בעלי חיים (רשות).	20
65	סה"כ:	

הערות:

א. יש להקדיש לנושא הלימודי 4 שיעורים בשבוע והוא יילמד במשך כ-17 שבועות. אם קצב הלמידה של התלמידים איטי מהרגיל, על המורה לצמצם לפי בחירתה את מספר הפרקים הנלמדים או את מספר השיעורים המוקדש לכל פרק, ובלבד שלימוד הנושא לא יימשך מעבר לתקופת הזמן שהוקצבה לו כנייל.

ב. אין לציין בכיתה את שמות ההיבטים מהם מורכב הנושא.

ג. מיפרט תכנים של פרקי הנושא, דוגמאות של פעילויות לתלמידים ומבחר הנחיות דידקטיות - ראו ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה", הוצאת "מעלות" (יופיע בתחילת שנת הלימודים תשנ"ו).

ד. הכיתה ובית הספר שלנו (לכיתה ד')

פרקי הנושא הלימודי

מספר הפרק	נושא הפרק	מס' שיעורים משוער
	חלק I: הכיתה שלנו	
	א. היבט פיזי של הכיתה	
1	מבנה חדר הכיתה ותפקידו.	2
2	פריטי הריהוט והציוד בכיתה, תפקידיהם ושימושיהם.	3
3	תרשים במבט מלמעלה (ביחס 1:1) של דגם כיתה ורהיטיה (מעבר מדגם תלת-ממדי לתרשים דו-ממדי).	5
4	מקרא - מהו? (בהקשר לתרשים ומפה).	3
	ב. היבט של איכות הסביבה בכיתה	
5	טיפוח מראה הכיתה - לשם מה וכיצד.	3
6	גורמים נוספים התורמים לאיכות הסביבה בכיתה.	3
	ג. היבט חברתי (ארגוני ובינאישי) של הכיתה	
7	מי לומד בכיתתנו (הרכב אוכלוסיית הכיתה).	2
8	מערכת השיעורים השבועית של הכיתה - המבנה שלה ושימושיה.	4
9	כללי ההתנהגות בכיתה (חובות התלמידים).	3

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
3	מילוי תפקידים בכיתה.	10
4	מצבי סכסוך ומצבים של הרמוניה בכיתה.	11
	ד. היבט בטיחותי של הכיתה	
3	כיצד נמנע תאונות בכיתה.	12
	חלק II: בית הספר שלנו	
	א. פתיחה	
2	שם בית הספר, כתובתו, מספר הטלפון שלו ושימושיהם.	13
2	סמל בית הספר, צורתו, משמעותו ושימושו.	14
	ב. היבט פיזי של בית הספר	
3	מבנה בית הספר, חלקיו השונים, מיקומם ותפקידיהם.	15
2	חצר בית הספר, תפקידה וציודה.	16
3	תרשים בית הספר (המבנים והחצר) במבט מלמעלה.	17
	ג. היבט של איכות הסביבה בבית הספר	
3	איכות הסביבה בבית הספר (בבניינים ובחצר) ודרכים לשיפור.	18

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	ד. היבט חברתי-ארגוני של בית הספר	
3	רצף הכיתות בבית הספר.	19
3	הפעילויות בבית הספר מחוץ למסגרת השיעורים בכיתה.	20
3	ההפסקה בבית הספר, תפקידה ודרכים לשיפורה.	21
4	עובדי בית הספר - חלוקת העבודה ושיתוף הפעולה ביניהם.	22
	ה. היבט כלכלי	
3	ההכנסות וההוצאות של בית הספר.	23
	ו. היבט היסטורי	
3	בית הספר שלנו בשנותיו הראשונות וכיום (השוואה).	24
	חלק III: סיכום והעשרה	
3	לשם מה צריך בית ספר (מנקודת ראות הפרט ומנקודת ראות החברה).	25
--	בתי ספר בעולם (רשות).	26
75	סה"כ:	

הערות:

- א. הנושא הלימודי מכיל 26 פרקים (כ-75 שיעורים) ומומלץ להקדיש לו 4 שיעורים בשבוע, כדי שניתן יהיה לסיימו תוך 20 שבועות לערך. אם קצב הלמידה של התלמידים איטי מהרגיל, על המורה לצמצם לפי בחירתה את מספר הפרקים הנלמדים (פרט לפרקים 3, 4, 17, העוסקים בקידום המוכנות לקריאת מפה, שעליהם אין לוותר), או לצמצם את מספר השיעורים המוקדש לכל פרק, ובלבד שלימוד הנושא בכללו לא יימשך מעבר לתקופת הזמן שהוקצבה לו כנייל.
- ב. מספר השיעורים המשוער מתייחס רק לשיעורים הנלמדים בכיתה ואינו כולל את הזמן הנדרש, בפרקים שונים, לסיוורים, לתצפיות, לביקורים, לפגישות, לריאיונות וכיו"מ מחוץ לכיתה.
- ג. אין לציין בכיתה את שמות ההיבטים מהם מורכב הנושא.
- ד. מיפרט תכנים של פרקי הנושא הלימודי, דוגמאות של פעילויות לתלמידים ומבחר הנחיות דידקטיות - ראו ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה", הוצאת "מעלות" (יופיע בתחילת שנת הלימודים תשנ"ו).

ה. ארבע רוחות השמים - נושא עזר (לכיתה ה')

פרקי הנושא הלימודי

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
3	קביעת הכיוונים מזרח ומערב לפי תנועת השמש.	1
4	המצפן - מבנהו ואופן פעולתו.	2
3	כיצד משתמשים במצפן למציאת כיוון צפון.	3
3	קביעת הכיוון דרום בהסתמך על ידיעת כיוון צפון.	4
3	שושנת הרוחות כסמל גרפי.	5
4	ידיעת כיוון אחד מתוך ארבע רוחות השמים מאפשרת מציאת שלושת הכיוונים הנותרים.	6
4	קביעת ארבע רוחות השמים במרחב בעזרת מצפן.	7
4	הגדרת מיקומם וכיוון תנועתם של עצמים שונים, בציור ובתרשים, בעזרת המושגים של רוחות השמים.	8
2	שימושי המצפן והתועלת שהוא מביא.	9
4	בניית מצפן אישי פשוט.	10
4	קביעת ארבע רוחות השמים לפי תנועת השמש ללא מצפן.	11
2	קביעת ארבע רוחות השמים לפי כוכב הצפון.	12
40	סה"כ:	

הערות:

א. הנושא הלימודי מכיל 12 פרקים (כ-40 שיעורים) ומומלץ להקדיש לו 4 שיעורים בשבוע, כדי שניתן יהיה לסיימו תוך 10 שבועות לערך.

ב. מיפרט תכנים של פרקי הנושא, דוגמאות של פעילויות לתלמידים ומבחר הנחיות דידקטיות - ראו ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה" הוצאת "מעלות" (יופיע בתחילת שנת הלימודים תשנ"ו).

ו. השכונה שבית הספר שלנו נמצא בה (*) (לכיתה ה')

פרקי הנושא הלימודי

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	א. פתיחה	
3	שם השכונה שבית הספר שלנו נמצא בה, משמעותו ומקורו.	1
	ב. היבט גיאוגרפי-פיזי	
4	תצפית על השכונה ממקום גבוה.	2
3	מיפוי תלת-ממדי של רחוב דמיוני וסרטוט תרשים שלו ללא קנה מידה (מעבר מדגם תלת-ממדי לתרשים דו-ממדי).	3
4	מקרא המפה (חזרה והרחבה).	4
4	תרשים מן הזיכרון של הרחוב הסמוך לבית הספר.	5
6	מפת הרחובות הסמוכים לבית הספר (ללא קנה מידה).	6
4	היכרות עם מפת הרחובות של השכונה כולה (בקנה מידה).	7
4	הרחוב הראשי בשכונה ומאפייניו.	8
3	שיטת מספור הבתים ברחובות.	9
4	"סיור כתובות" בשכונה.	10

(המשך בדף הבא)

(*) הואיל ומרבית התלמידים בבתי הספר המיוחדים וכן בכיתות המיוחדות שבבתי הספר הרגילים באים משכונות שונות (ולעתים גם מיישובים שונים), אין הנושא הלימודי עוסק ב"השכונה שלנו" (כפי שהוא נלמד בכיתות הרגילות), אלא ב"השכונה שבית הספר שלנו נמצא בה".

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	ג. היבט חברתי-תרבותי	
3	מיהם תושבי השכונה.	11
4	מנהגים ומסורת במשפחות שונות בשכונה - דמיון לעומת שוני.	12
	ד. היבט חברתי-מוסדי (מוסדות ושירותים ציבוריים)	
6	המרכול השכונתי - מבנהו, תפקידו ואופן השימוש בו.	13
6	הגן הציבורי בשכונה - מבנהו, תפקידו וכללי ההתנהגות בו.	14
6	שירות האוטובוסים בשכונה - תפקידו וכיצד משתמשים בו.	15
5	הטלפון הציבורי בשכונה - מבנהו, תפקידו ואופן השימוש בו.	16
6	סקר כללי של מוסדות ושירותים ציבוריים נוספים המצויים בשכונה.	17
	ה. היבט כלכלי	
5	פרנסות של תושבים בשכונה.	18
	ו. היבט היסטורי	
4	השכונה בראשיתה - וכיום.	19
4	"סיפורו" של אתר היסטורי בשכונה.	20

(המשך בדף הבא)

מספר הפרק	נושא הפרק	מס' שיעורים משוער
	ז. היבט של איכות הסביבה	
21	מהי איכות סביבה (של שכונת מגורים) וכיצד ניתן לטפחה.	6
22	איכות הסביבה בשכונה שבית ספרנו נמצא בה ודרכים לשיפור.	6
	סה"כ:	100

הערות:

- א. הנושא הלימודי מכיל 22 פרקים (כ-100 שיעורים) ומומלץ להקדיש לו 4 שיעורים בשבוע, כדי שניתן יהיה לסיימו תוך 25 שבועות לערך. אם קצב הלמידה של התלמידים איטי מהרגיל, על המורה לצמצם לפי בחירתה את מספר הפרקים הנלמדים (פרט לפרקים 2 עד 7 העוסקים בקידום המוכנות לקריאת מפה, שעליהם אין לוותר), או לצמצם את מספר השיעורים המוקדש לכל פרק, ובלבד שלימוד הנושא בכללו לא יימשך מעבר לתקופת הזמן שהוקצבה לו כנ"ל.
- ב. מספר השיעורים המשוער מתייחס רק לשיעורים הנלמדים בכיתה ואינו כולל את הזמן הנדרש, בפרקים שונים, לסיורים, לתצפיות, לביקורים, לפגישות, לריאיונות וכו' מחוץ לכיתה.
- ג. אין לציין בכיתה את שמות ההיבטים מהם מורכב הנושא.
- ד. מיפרט תכנים של פרקי הנושא, דוגמאות של פעילויות לתלמידים ומבחר הנחיות דידיקטיות - ראו ב"מדריך למורה לתכנית: הסביבה הקרובה", הוצאת "מעלות" (יופיע בתחילת שנת הלימודים תשנ"ו).

ז. היישוב שבית הספר שלנו נמצא בו (*) (לכיתה ו')

פרקי הנושא הלימודי

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
	א. פתיחה	
2	שם היישוב, משמעותו ומקורו.	1
2	סמל היישוב, צורתו, משמעותו ושימושו.	2
	ב. היבט גיאוגרפי-פיזי	
4	תצפית על היישוב ממקום גבוה (מאפיינים בולטים בנוף הטבעי ובנוף הבנוי של היישוב).	3
3	איזה מין יישוב הוא זה? (עיר, עיירת פיתוח, מושבה, מושב, קיבוץ, יישוב קהילתי? - סיור ברכב ביישוב, דיון במאפייניו ועריכת השוואה ליישוב מסוג אחר בארץ).	4
3	הרחובות הראשיים ביישוב ומאפייניהם (סיור).	5
3	היכרות עם מפת הרחובות של היישוב (זיהוי שכונות שונות, רחובות ראשיים ומוסדות מרכזיים).	6
2	אזורים שונים ביישוב והקשר בין מקומם במפה לבין תפקידם.	7
3	סיור ברגל לפי מסלול שסומן במפה (ב 3-4 רחובות).	8
2	מזג האוויר האופייני ביישוב בקיץ ובחורף (הטמפרטורה, המשקעים, הרוחות) והשלכותיו על חיי התושבים.	9

(המשך בדף הבא)

(*) הואיל והתלמידים באים בדרך כלל מיישובים שונים, אין הנושא הלימודי עוסק ב"היישוב שלנו" (כמתכונתו בכיתות החינוך הרגיל), אלא ב"היישוב שבית הספר שלנו נמצא בו".

מספר הפרק	נושא הפרק	מס' שיעורים משוער
10	היישובים הסמוכים ליישוב זה (סוג כל יישוב, שמו, הרכב אוכלוסייתו, קשרי הגומלין אתו בתחומי החיים השונים, יחסי המרחק בין היישובים הסמוכים, וקשרי התחבורה ביניהם וכו').	4
11	בעיה מיוחדת ביישוב, הקשורה לתנאיו הגיאוגרפיים, וכיצד מתמודדים איתה (למשל, קרבת-יתר לגבול, מחסור בעודפי קרקע לבנייה ולפיתוח, מבנה טופוגרפי בעייתי וכו').	3
ג. היבט חברתי-תרבותי		
12	התושבים החיים ביישוב (הרכב האוכלוסייה, התפרוסת שלה בתחומי היישוב, תנועת התושבים בתוך היישוב, ממנו ואליו - וסיבותיה וכו').	2
13	אורח החיים ודפוסי התרבות של משפחות ביישוב (השוואה בין שתי משפחות ממוצא עדתי שונה), המשותף להן והמבדיל ביניהן.	4
14	העולים החדשים ביישוב לפי ארצות מוצאם (הדומה והמשותף להם ולתושבים הוותיקים לעומת השונה והמבדיל), חשיבות העלייה החדשה ליישוב, הקשיים הכרוכים בקליטתה החברתית, התרבותית והכלכלית וכיצד מתמודדים איתם.	3
15	הדומה והשונה, המשותף והמבדיל בין יהודים ולא-יהודים ביישוב (הבעיות של דו-קיום ורב-קיום ביישוב ודרך ההתמודדות איתן).	2
ד. היבט חברתי-מוסדי		
16	מי מנהל את ענייני היישוב? (הרשות המקומית, כינויה וכתובתה. לשם מה יש בה צורך? המחלקות העיקריות הפועלות במסגרתה, תפקידן ותחומי טיפולן באופן כללי).	4

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
3	<p>היכרות מקרוב עם מחלקה אחת ברשות המקומית (תפקידיה, עובדיה וחלוקת העבודה ביניהם, סדר היום האופייני לעובד במחלקה, שעות קבלת הקהל במחלקה, מיהם הפונים אליה וכיצד מטפלים בענייניהם וכו').</p>	17
3	<p>תקנות (חוקי עזר) שהרשות המקומית תיקנה בשנים האחרונות (תפקידיה וסמכותה של הרשות המקומית כגוף מחוקק; באיזו מידה תרמו התקנות הללו לאיכות החיים של התושבים? כיצד אוכפים את התקנות? תקנות נוספות שרצוי לתקן ביישוב זה וכו').</p>	18
3	<p>דוגמאות של פעולות שהרשות המקומית יזמה וביצעה בשנים האחרונות לשם פיתוח היישוב (מהות כל פעולה ומידת תרומתה לאיכות החיים של קבוצות שונות ביישוב או של התושבים כולם) ופעולות נוספות לפיתוח היישוב שרצוי לבצע בעתיד.</p>	19
2	<p>חובות התושב וזכויותיו (חובת התושב לשלם מסים לרשות המקומית ולציית לחוקים ולתקנות שהיא תיקנה, מחד גיסא, וזכותו לקבל שירותים שהיא חייבת לתת על פי החוק, מאידך גיסא). האם אפשר ליהנות מהזכויות מבלי למלא את החובות?</p>	20
12	<p>2-3 דוגמאות (לפי בחירת המורה) של מוסדות ציבור הפועלים ביישוב (למשל, מגן-דוד-אדום, תחנת מכבי אש, משטרה, דואר, בית כנסת מרכזי, בית משפט, היכל תרבות וכו' וכו'. השם של המוסד או השירות, כתובתו וסמלו, סוג השירות שהוא נותן, העובדים בשירות זה וחלוקת התפקידים ביניהם, מיהם הצרכנים שלו, מתי וכיצד הם יכולים לקבל שירות זה, מהי התמורה הניתנת על ידם עבור קבלת השירות, המבנה הפיזי שבו ניתן השירות, איכות הסביבה במקום, דפוסי ההתנהגות המצופים מנותני השירות וממקבלי השירות, מידת שביעות הרצון של הצרכנים מהשירות והצעות לשיפורים וכו').</p>	21

(המשך בדף הבא)

מספר הפרק	נושא הפרק	מס' שיעורים משוער
	ה. היבט כלכלי	
22	היכרות מקרוב עם בית חרושת אחד ביישוב מהיבטיו השונים (המיקום, המוצרים, המבנה, הציוד, החומרים, תהליכי הייצור והשיווק, המחלקות והעובדים לסוגיהם, הבטיחות במקום, איכות הסביבה, הצרכנים וכו') וסקירה כללית של 2-3 מפעלי תעשייה נוספים ביישוב.	4
23	היכרות מקרוב עם בית מסחר גדול ביישוב מהיבטיו השונים (המיקום, סוג המצרכים המשווקים בו, קהל הצרכנים, המבנה והארגון הפנימי, איכות הסביבה בו, העובדים וחלוקת התפקידים ביניהם, יחסי עובדים-לקוחות, פרסומת וכו') וסקירה כללית של ענפי מסחר אחדים נוספים ביישוב.	4
24	היכרות מקרוב עם ענף חקלאי אחד ביישוב (אם יש כזה) וסקירה כללית של ענפי חקלאות אחדים נוספים המצויים בו.	4
25	היכרות מקרוב עם עבודתם של 2-3 עובדי שירותים (למשל, אחות, מורה, פקיד, שוטר, נהג, טבח, חדרנית, פועל נקיון) ועריכת רשימה של מקצועות, עיסוקים ומקומות עבודה בתחום השירותים, שניתן להתפרנס מהם ביישוב הזה (איזה מהם קשורים לתנאים הגיאוגרפיים המיוחדים של הישוב?).	4
	ו. היבט היסטורי	
26	זיכרונות תלמידים תושבי המקום מהעבר הקרוב ביישוב.	2
27	זיכרונות של מייסדים ותושבים ותיקים אחרים משנותיו הראשונות של היישוב (בעבר הרחוק).	2

(המשך בדף הבא)

מס' שיעורים משוער	נושא הפרק	מספר הפרק
3	היישוב בשנותיו הראשונות וכיום (השוואה בין "אז" ו"עתה" בתחומי החיים השונים, ציון השינויים שחלו במרוצת הזמן בתחומים השונים בחיי היישוב ועמידה על מקורם, גורמים שסייעו להתפתחות היישוב וגורמים שהגבילו אותה וכו').	28
3	שניים-שלושה פרקים נבחרים בתולדות היישוב בתקופות שונות (כולל תקופת המקרא).	29
4	שרידים ואתרים היסטוריים אחדים ביישוב (מהותם, חשיבותם, כיצד התגלו, מדוע וכיצד יש לשמור עליהם וכו').	30
ז. היבט של איכות הסביבה		
4	בעיות ומפגעים תברואתיים ואסתטיים בולטים הקיימים ביישוב, מקורם, נזקם וכיצד ניתן לסלקם ולמנעם (בעיות של רעש, זיהום אוויר, זיהום מים, זיהום ים, זיהום קרקע, מצבורי פסולת, פגיעות בנוף הטבעי, בנייה צפופה ומכוערת וכו').	31
2	מה יכולים כל ילד וילדה לתרום לאיכות הסביבה ביישוב הזה וביישוב שבו הם גרים?	32
105	סה"כ:	

הערות:

א. יש להקדיש ללימוד הנושא 3 שיעורים בשבוע, והוא יילמד במשך שנת הלימודים כולה. אם קצב הלמידה של התלמידים איטי מהרגיל, ניתן לצמצם את מספר הפרקים הנלמדים (פרט לפרקים הכלולים בהיבט הגיאוגרפי-פיזי, שעליהם אין לותר) ובלבד שלימוד הנושא לא יימשך מעבר למכסת הזמן שהוקצבה לו.

ב. מספר השיעורים המשוער מתייחס רק לשיעורים הנלמדים בכיתה ואינו כולל את הזמן הנדרש, בפרקים שונים, לסיורים, לתצפיות, לביקורים, לפגישות, לריאיונות וכו' מחוץ לכיתה.

ג. אין לציין בכיתה את שמות ההיבטים מהם מורכב הנושא הלימודי.

